Helenium

sortimentsonderzoek en keuringsrapport

Ir. M.E.C.M. Hop

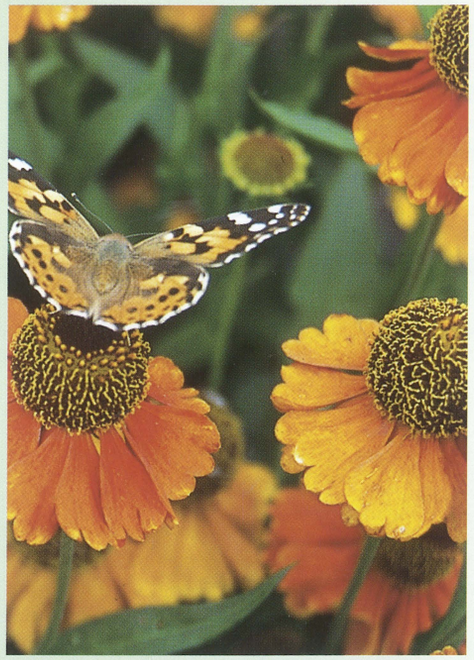

Helenium is een bekende vaste plant, die gebruikt wordt in tuinen en als snijbloem. Voor het openbaar groen is Helenium ook interessant, aangezien de plant van nature robuust, gezond en goed winterhard is. De populariteit van Helenium neemt terecht weer toe, nadat de plant jarenlang weinig gebruikt werd vanwege de wat onmodieuze oranje, rode en gele bloemkleur. Over Helenium is in de jaren 90 van de vorige eeuw weinig gepubliceerd. Dit heeft als gevolg, dat men nog steeds vooral de oude bekende cultivars gebruikt, terwijl er inmiddels veel nieuwe ontwikkeld zijn. Het PPO heeft van 1998 tot 2001 een aantal cultivars opgeplant als sortimentsproef, om te bepalen wat de beste Heleniums zijn. De KVBC heeft hierbij een sterrenkeuring uitgevoerd.

Het onderzoek

Er bleken grote verschillen te bestaan, zowel in kleur en hoogte als in stevigheid en mogelijke geschiktheid voor de snij. Verschillende kwesties op het gebied van cultivaridentificatie zijn opgelost. *Helenium* heeft de reputatie om onderdrukkend te werken op aaltjes; ook hiernaar is gekeken. De keuringscommissies van de Koninklijke Vereniging voor Boskoopse Culturen heeft op deze planten een sterrenkeuring uitgevoerd. In 2002 kon nog extra plantmateriaal van 20 cultivars worden verkregen. Dit is niet gekeurd, omdat het plantmateriaal teveel verschilde in leeftijd en aantal, maar het is wel beschreven.

Bij de uitvoering van het onderzoek hebben we zeer veel planten, informatie en foto's uitgewisseld met mensen in binnen- en buitenland die ook met een sortimentsproef *Helenium* bezig waren of zijn. Met name B. Krehl van de Tuinen van Mien Ruys, professor B. Hertle van de Fachhochschule Weihenstephan en M. Hughes-Jones, de beheerder van de Engelse national collection *Helenium* van de NCCPG bedanken wij hiervoor hartelijk.

Taxonomie

Helenium L. behoort tot de *Asteraceae* en is genoemd naar Helena van Troje. Het geslacht komt voor in Noord- en Zuid-Amerika, vooral in de Verenigde Staten. De planten worden daar Sneezeweed of Helen's flower genoemd. Sneezeweed vanwege het feit dat de plant tegelijk bloeit met een hooikoorts veroorzakende plant (Ragweed, *Ambrosia* sp.), en omdat *Helenium* bij consumptie onder meer irritatie van de luchtwegen veroorzaakt. Als Nederlandse naam wordt wel Zonnekruid gebruikt. In Duitsland

57. *H.* 'Kanaria'

58. *H.* **'Indianersommer'**

noemt men de plant Sonnenbraut.
Het geslacht bevat ongeveer 40 soorten, zowel één- en tweejarigen als meerjarigen. De stengels groeien rechtop en zijn al dan niet vertakt. De doorsnee is rond, maar de stengel heeft vaak vleugels. De beharing varieert van afwezig tot sterk. De bladstand is afwisselend. Het blad is lijnvormig tot lancetvormig, met de grootste breedte op of voorbij het midden. De rand kan gaaf tot getand zijn, maar ook sterk ingesneden of geveerde bladeren komen voor. De bladeren zijn altijd zittend, glad tot behaard en soms voorzien van klierpuntjes. Het hoofdje bestaat uit buisbloemen en meestal ook lintbloemen. Het staat op een lange steel, alleen of in een tuil. Het omwindsel is bolvormig tot halfbolvormig. De schutblaadjes staan in twee series, waarvan de buitenste het langst zijn. Ze zijn teruggeslagen, glad tot behaard, met klierpuntjes. Jonge bloemhoofdjes worden nauwelijks door de schutblaadjes bedekt, vandaar dat de jonge groene lintbloemetjes al in een vroeg stadium zichtbaar zijn. De uitgegroeide lintbloemen zijn geel met een rode tot roodbruine kleur aan de basis. Ze zijn soms alleen vrouwelijk fertiel, soms steriel. Ze hangen vaak naar beneden bij de wilde soorten. De buisbloemen zijn geel tot geelgroen, soms met bruine, roodbruine of paarse kroonslippen, mannelijk en vrouwelijk fertiel. De vrucht is een rolrond geribbeld nootje, met aanliggende haren. Pappus van ruwe schubben, al dan niet aanwezig.

Kruisbestuiving noodzakelijk

Bij *Helenium virginicum* is zelfincompatibiliteit aangetoond. Dit betekent dat de planten zichzelf niet bestuiven, maar alleen door kruisbestuiving zaad zetten. Gezien het geringe aantal spontane zaailingen zijn de hybride *Helenium*-cultivars waarschijnlijk ook zelfincompatibel. Gezaaide *Helenium*-cultivars vertonen altijd veel variatie door de kruisbestuiving en komen niet soortecht terug.

Giftigheid

Helenium is matig giftig voor mens en dier, maar vergiftigingen komen zo zelden voor, dat men de plant in tuinen zeker niet als gevaarlijk hoeft te beschouwen. De planten bevatten stoffen die speekselvloed, een hoge temperatuur en snelle pols, ademhalingsmoeilijkheden, braken en stuipen veroorzaken. Deze verschijnselen treden echter pas op na het eten van grote hoeveelheden plantmateriaal. In de praktijk komen problemen daarom alleen in het natuurlijke verspreidingsgebied van de planten voor in de USA, wanneer vee de planten ongemerkt tussen hun voer (hooi) krijgt. Vee zal uit zichzelf niet snel *Helenium*

59. *H.* **'Zimbelstern'**

eten, omdat de planten onsmakelijk zijn. Medicinaal werden de stoffen uit *Helenium* gebruikt om ingewandswormen te verdrijven. De stoffen in *Helenium* kunnen bij sommige mensen (die er gevoelig voor zijn) een allergische reactie op de huid veroorzaken; deze hebben meestal ook een allergische reactie op andere *Asteraceae*. De allergie komt bijna uitsluitend voor bij tuinders, die vaak in contact komen met het sap van de planten.

Standplaats en gebruik

Alle Heleniums groeien het best op vochtige, maar goed gedraineerde plaatsen. Ze hebben vaak veel last van hitte en droogte, met name de roodbloeiende cultivars. Ze bloeien wel het best in de volle zon. Bij lage nachttemperaturen krijgen de planten grotere bloemhoofdjes. De planten groeien op elke vruchtbare vochtige grond, maar moeten niet te zwaar bemest worden, aangezien ze dan te lange slappe stengels krijgen.
Bij de gebruiker moeten grote pollen liefst om de 2 of 3 jaar gescheurd worden, waarbij de jonge, krachtig groeiende delen worden bewaard. Dit bevordert de bloei, maar bijvoorbeeld in het openbaar groen kunnen de planten best langer op hun plaats blijven staan. Het is daar wel zaak om een van de langlevende cultivars te kiezen (niet de donkerrood bloeiende). De meeste Heleniums zijn stevig, maar ze waaien nog wel eens omver. Een stok erbij zetten of de planten aanaarden als ze gaan bloeien kan nuttig zijn, met name bij de cultivars die hoger dan een meter worden. Vooral onder de nieuwere cultivars zijn er meerdere die zo stevig zijn, dat ze dat niet nodig hebben. Na de bloei kunnen de planten tot een derde teruggeknipt worden. Dit versnelt het opnieuw uitlopen van de wortelstok, en maakt de plant beter winterhard.
Heleniums komen voor in winterhardheidszones 3 tot 8. De cultivars bevriezen in Nederland zelden. Van de gekweekte planten zou alleen de soort *H. bigelovii* (zone 7, kan tot ongeveer -15 °C verdragen) en diens cultivar 'The Bishop' in een strenge winter kunnen bevriezen. Sommige roodbloeiende cultivars vallen in de winter regelmatig weg. Dit ligt echter niet zozeer aan de vrieskou, maar eerder aan vocht en schimmels. De afgeknipte bloemstengels kunnen van bovenaf gaan inrotten. Veel cultivars hebben slecht blad onderaan de stengel. Het blad wordt bruin, en het blad net erboven vertoont vergeling. Het is een gevolg van natuurlijke veroudering, niet van een ziekte. De vroegbloeiende cultivars hebben er het minst last van. Als maatregel hiertegen kan het helpen om de planten zo juveniel mogelijk te houden, ze niet te dicht op elkaar te zetten en te beschermen tegen uitdrogen.

Helenium is een goede bijenplant en is ook voor andere insecten aantrekkelijk, met name vanwege de grote stuifmeelproductie.

Teelt en vermeerdering

De planten zijn te vermeerderen door deling, grondscheuten, wortelstek of stek, en de soorten door zaad. Deling kan van februari tot april of in de herfst na de bloei. De gescheurde plantjes zijn met 2 tot 4 weken teelt in pot klaar voor de verkoop. Van februari tot april kunnen ook wortelstekken of grondscheuten worden genomen. Stekken kan in mei en juni, vóór de bloei. De jonge plantjes worden in 8 tot 9 cm potjes opgekweekt. Stekken gemaakt in voorjaar en zomer bewortelen in 2 tot 4 weken tijd bij 22°C. Deze worden opgepot en in de herfst of het volgende voorjaar verkocht.

Voor telers is de kwaliteit van de kluitjes van groot belang. Sommige cultivars maken stevige kluiten, die goed te scheuren zijn. Van anderen gaat wortel van de oude plant dood, en blijven de jonge neuzen eromheen niet aan elkaar vastzitten. Dit is lastig bij het leveren, aangezien alle kluitjes uit elkaar vallen en moeilijk uniform te krijgen zijn.

Zaaien gebeurt in het voorjaar. *Helenium* is een lichtkiemer, en moet dus niet afgedekt worden. *Helenium autumnale* kiemt bij 22ºC in 8 tot 12 dagen tijd; als dat niet lukt kan 2 tot 4 weken kou worden gegeven (tussen de -4 en +4ºC). Zaailingen van *H. autumnale* kunnen 4 tot 5 weken na het zaaien verspeend worden. *H. autumnale* zaailingen in pluggen kunnen 9 tot 11 weken na het zaaien worden uitgeplant. Als dit in mei of juni gebeurt, zullen de plantjes eind juli 60 cm hoog zijn en gaan bloeien. *Hymenoxis hoopesii* (syn. *Helenium hoopesii)* kiemt ook bij 20ºC, maar bloeit het eerste jaar nog niet.

Helenium tegen bodemaaltjes

Helenium bevat stoffen die bodemaaltjes kunnen doden. Deze werken tegen wortellesieaaltje (*Pratylenchus penetrans*) en (iets minder sterk) ook tegen wortelknobbelaaltje (*Meloidogyne hapla*). Alle geteste hybride cultivars (ca 15 verschillende) werkten tegen de aaltjes, en zijn daarmee zeer waardevol voor de vruchtwisseling op een vasteplanten-of snijbloemenkwekerij. De uitzondering op deze regel was *Hymenoxis hoopesii* (syn. *Helenium hoopesii),* waarop de aaltjes zich juist vermeerderden.

Snijbloementeelt

Wortelstekjes worden in december of februari gerooid en gescheurd, en in kisten verpakt bij -2°C bewaard. De geelbloeiende leveren hierbij geen problemen op, de roodbloeiende vertonen na de bewaring vaak uitval door rot. Ook leveren roodbloeiende cultivars vaak weinig stekken per moerplant, zeker als daarvan geoogst is in de voorafgaande zomer. Zeker 80% van de kwekers van snij-*Helenium* zetten elk jaar nieuwe stekken die uit de koelcel komen. Het voordeel van deze methode is, dat de bloeitijd gestuurd kan worden aan de hand van het planttijdstip. Van maart tot mei worden de bewaarde stekken geplant; grotere stekken en zaailingen van juni tot augustus. De planten kunnen eventueel ook 3 jaar blijven staan. De planten worden meestal getopt, soms zelfs twee keer, om 4 à 5 dunne stengels te krijgen in plaats van één dikke. Vooral in de groeiperiode moeten de planten goed van water en (langzaamwerkende) mest worden voorzien. De hogere cultivars moeten twee lagen steungaas hebben. *Helenium* wordt in half open toestand geoogst (eerste bloem kleurt) en meteen op water gezet; takken mogen nooit langer dan 5 uur droog liggen. Zelfs geheel groene knoppen komen dan nog open op de vaas. Op water zijn de takken 4 tot 6 dagen houdbaar; op snijbloemenvoedsel 10 tot 12 dagen. Vooral vroegbloeiende cultivars zijn vaak slecht houdbaar. Bijna 90% van de veilingaanvoer bestaat uit het gele ras 'Kanaria'. Dit ras is geliefd, omdat de bloemhoofdjes op gelijke hoogte aan de plant zitten en jonge knoppen niet ver boven de open bloemhoofdjes uitsteken. Er zijn echter meer cultivars die deze eigenschap hebben, die voor de snij zouden kunnen worden uitgetest, zoals 'Biedermeier', 'Blütentisch', 'Flammendes Käthchen', 'Goldrausch', 'Karneol', 'Rubinkuppel', 'Samtjuwel' en 'Wonadonga'. Standaard worden de bloemen op water met een chloorpil aangevoerd. Als het onderste steel van de stengel verhout is, is de houdbaarheid slechter. Dit komt vooral voor bij cultivars die laag gesneden moeten worden, omdat ze anders de gewenste steellengte (60 cm) niet halen. De top van de aanvoerperiode ligt in (juni-) juli. *Helenium* wordt uitsluitend in gemengde boeketten verwerkt. Een nadeel van de bloem op de vaas is dat deze stuifmeel laat vallen.

Ziekten en plagen

Helenium is over het algemeen een gezonde plant, maar kan aangetast worden door enkele ziekten.

Bladvlekkenziekte (*Cercospora helenii* en *Septoria helenii*) veroorzaakt bruine vlekjes op de bladeren. In de praktijk is dit het grootste ziekteprobleem. Soms komt ook roest (*Puccinia cons-*

picua, P. dioicae var. *solidaginis*) voor of echte meeldauw (*Erysiphe cichoracearum*). De schade veroorzaakt door deze ziektes is meestal echter vrij beperkt. In tuinen en in het openbaar groen hoeft hoogstens het aangetaste blad verwijderd te worden, maar meestal doet men er niets aan. Er hoeft daar niet gespoten te worden, maar in de snijteelt zijn deze ziekten wel belangrijk. In de planten op het proefveld werden exemplaren aangetroffen die door een virus waren aangetast, wat bloemkleurbreking veroorzaakte. In *Helenium* voor de snij kunnen enkele plagen als bladluizen, rupsen en spuugbeestjes een probleem zijn.

Botanische soorten

H. amarum (Raf) H. Rock
syn. *H. tenuifolium*
Een eenjarige soort, 70 cm hoog, slanke onbehaarde stengels. Sterk bebladerd, sterk geurend. Gele lintbloemen met geel hartje, hoofdjes tot 2,5 cm doorsnee, circa 8 lintbloemen. Bladeren zeer smal lancetvormig tot lijnvormig, tot 4 cm lang. Wordt in de VS als woekerend onkruid beschouwd. Locale namen: Yellowdicks, Bitterweed, Fine-leaved sneezeweed.

H. autumnale L.
syn. *H. autumnale* L. var. *canaliculatum* (Lam.) Torr. & Gray; *H. autumnale* L. var. *parviflorum* (Nutt.) Fern.*; H. canaliculatum* Lam.*; H. latifolium* P. Mill.; *H. parviflorum* Nutt.
Vaste plant tot 1,50 m (soms tot 1,80 m) hoog met fijn vertakte wortels. Stengels rechtop, vertakt, glad of fijn behaard, gevleugeld (aansluitend op de bladbasis). tot 15 bij 4 cm, lijn tot lancetvormig of elliptisch, meestal licht gezaagd, bijna glad, nerven niet sterk ingedrukt, onderste bladeren vallen vaak af. Hoofdjes 5 tot 7 cm doorsnee, in een tuil, omwindsel bijna rond tot halfrond. Er zijn 10 tot 20 lintbloemen, geel tot heldergeel, afhangend, alleen vrouwelijk, circa 1-1,2 cm lang. Vruchtpluis half zo lang als de kroontjes van de buisbloemen. In de natuur is het hart geel van kleur; de buisbloemen zijn mannelijk en vrouwelijk. De nauw verwante *H. flexuosum* heeft een bruin hartje. Lancetvormige omwindselblaadjes met een naaldje. De oudersoort van veel selecties en hybriden. Komt in vrijwel de gehele USA en Canada voor, behalve aan de westkust. Groeit in natte weiden en moerassen, Bloeitijd augustus tot oktober. USDA zone 3. Locale namen: Common Sneezeweed, Bitterweed, False Sunflower.

Binnen de soort wordt nog onderscheiden de variëteiten ***autumnale*** (oostelijke helft van de VS), ***grandiflorum*** (westelijke kuststaten van de VS) en ***montanum*** (westelijke helft van de VS)

H. bigelovii A. Gray
syn. *H.rivulare* (Greene) Rydb.
Vaste plant tot 90 cm hoog met een houtige basis. Per pol één of meer stengels, die niet of weinig vertakt zijn. Onderste blad tot 22 bij 5 cm, omgekeerd lancetvormig of smaller, top stomp, gaafrandig, blad blijft zitten tot aan de bloei, gesteeld, stengelomvattend, glad of schaars behaard. Vleugels smaller dan van *H. autumnale*. Bovenste bladeren kleiner, zittend, afhangend. Een of enkele hoofdjes, op lange stelen, tot 6 cm doorsnee. Omwindsel bijna rond. Er zijn 13 tot 30 lintbloemen, geel, teruggeslagen, 1,2-3 cm lang. Hart licht of donker van kleur. De bloem is wat losser van opbouw dan bij *H. autumnale*. De bloeiwijze telt minder bloemhoofdjes dan van *H. autumnale*. Nootje schaars behaard. USDA zone 7. Locale naam: Bigelow's Sneezeweed.

H. bolanderi A. Gray
syn. *H. bigelovii* Gray var. *festivum* Jepson
Een vaste plant van 60 cm hoog met meerdere stengels; iets behaard. Meestal maar één bloemhoofdje van 8 cm doorsnee per stengel. Stengel stevig. In Nederland niet gekweekt, onder meer omdat de winterhardheid onvoldoende is. (zone 8) Vroeger wel verkocht onder de foutieve naam *Helenium* Grandiflorum. Locale naam: Coastal sneezeweed.

H. flexuosum Raf.
syn. *H. nudiflorum* Nutt.; *H.polyphyllum* Small; *H. floridanum* Fern.; *H.godfreyi* Fern.
Opgaande vaste plant tot 90 cm. Lijkt op *H. autumnale*, maar heeft een bladrozet bij uitlopen (wat bij de bloei verwelkt is). Schiet in het tweede jaar met één rijk vertakte stengel. Blad tot 22 bij 5 cm, gaafrandig of veerspletig (tot de helft ingesneden) Meestal ca 15 cm lang en gezaagd. Dicht behaard tot bijna glad. Bovenste bladeren veel kleiner en zittend. Minder bloemhoofdjes per tuil en minder (8-13) lintbloemetjes per hoofdje. Lintbloemen meestal met 4 lobben, geel, roodbruin tot purperrood, soms afwezig, afhangend bij bloei, hartje bruin, niet bolrond maar eivormig. USDA zone 4. Oostelijke helft van de VS. Locale naam: Purplehead Sneezeweed.

H.* x*polyphyllum Small (pro sp.)
De in het wild ontstane kruising tussen *H. autumnale* en *H. flexuosum.*

H. puberulum DC.
Eenjarige of vaste plant. 80 cm hoog. Sterk vertakt, zeer breed gevleugelde stengels. Bladeren smal driehoekig, top stomp, 10 x 2 cm breed; bladrand niet getand. bloemhoofdjes ca. 2 cm breed, geel, hart groengeel; lintbloemen slechts 2 mm lang en afhangend onder het bolle hart. Bloeit 5 weken in juli en augustus. Beperkt in de handel in Nederland. Komt uit de westelijke kuststaten van de VS.

Hymenoxis hoopesii (Gray) Bierner.
syn: *Dugaldia hoopesii* (Gray) Rydb.; *Helenium hoopesii* A. Gray
Vaste plant van 60-100 cm hoog uit een rhizoom of stronk, met een bladrozet; meerdere stengels, bovenaan vertakt, gestreept, eerst behaard, later bijna glad, niet gevleugeld; geen dor blad onderaan de stengel. Bladeren tot 30 bij 7 cm, geelgroen, middelgroen of grijsgroen, gaafrandig, glanzend en leerachtig; onderste blad omgekeerd lancetvormig (spatelvormig) met toegespitste voet, breed stengelomvattend; hogere bladeren lancetvormig, zittend en niet afhangend. Bloemhoofdjes 3 tot 8, in losse tuilen, tot 7-8 cm doorsnee, geurloos; omwindsel halfbolvormig; lintbloemen 13 tot 21 per hoofdje, oranjegeel (17A), heel smal, nauwelijks teruggeslagen, gegolfde rand, gootvormig gevouwen, vaak aan de top in drieën of vieren gespleten; hart oranjegeel (23A). Bloei in (mei) juni-juli. Nootjes dicht behaard. Vruchtpluis x van de lengte van de kroontjes van de buisbloemen.
Uit de westelijke helft van de VS, groeit in vochtige weiden en moerassen, op hellingen op 2000-3000 meter. USDA winterhardheidszone 3. Deze plant is op de natuurlijke standplaats een teken van overbegrazing. Kan wat meer droogte verdragen dan andere Heleniums. Op vruchtbare grond gevoelig voor omvallen. Als tuinplant interessant door de vroege bloei en het opvallend grote blad. Werkt niet onderdrukkend op wortellesieaaltje.

Keuringsrapport

Indeling van cultivars

Bijna alle cultivars van Helenium worden onder de soortnaam H. autumnale aangeboden. In de meeste gevallen klopt dit echter niet, en zijn ze van hybride oorsprong. De soort heeft namelijk gele bloemen met een geel hart, en alle planten met rood op de bloemblaadjes en/of een bruin hart zijn dus niet zuiver H. autumnale. Doordat de soorten spontaan kruisbestuiven (zie bijv. H. xpolyphyllum) is van de meeste planten niet bekend wat de vader is geweest. Veel hybriden zijn waarschijnlijk kruisingen van H. autumnale met H. flexuosum of met H. bigelovii.
Wat betreft de naamgeving zijn we er van uit gegaan dat alle moderne cultivars hybriden zijn, tenzij er goede aanwijzingen zijn dat ze tot een zuivere soort behoren. Achter vrijwel alle cultivarnamen die hieronder genoemd worden kan men het synoniem *H. autumnale* 'Cultivarnaam' denken.

Verklaring beschrijvingen

Bij de groeiwijze staan meestal twee hoogtes vermeld. Het laagste getal is de hoogte in het eerste jaar na aanplant in de volle grond. Het hoogste getal is de maximale hoogte, die in het tweede jaar na aanplant op vruchtbare, vochtige grond bereikt kan worden. De meeste Heleniums hebben stevige stengels, maar ze waaien vaak scheef doordat de stengels aan de voet omkiepen. Het aantal stengels na één jaar is geteld bij planten die gepoot waren met één neus in het eerste jaar. Het is een indicatie voor de vermeerderingsfactor.
De grootte van de bladeren van *Helenium* is erg variabel. De opgegeven lengte en breedte is meestal die van de grootste bladeren, die halverwege de bloeistengel groeien. Het is met name een indicatie voor de lengte-breedte verhouding van het blad, die redelijk constant is.
De kleur van de bloemen van *Helenium*, met name bij de rood-met-gele cultivars, kan variabel zijn. De leeftijd van de bloem en de hoeveelheid licht hebben vooral invloed op de hoeveelheid rood in de bloem; de gele kleur varieert en verbleekt veel minder. De bloemkleurbeschrijving is gegeven van lintbloemen waarvan de 3 buitenste kransen buisbloemen van het hartje open waren. Als op dat moment het centrum van het hart nog licht gekleurd was, is de bruinverkleuring van het hart als "gemiddeld snel" genoteerd. Van veel cultivars, met name de roodbloeiende, rollen de lintbloemen zich buisvormig op bij droogte. Met de term "lintbloemen gesloten" wordt bedoeld dat er geen openingen in de krans van lintbloemen zitten.
Enkele cultivars hebben bij een keuring in 2001 van de Royal Horticultural Society in Engeland een Award of Garden Merit (AGM) gekregen, dat staat voor "goede tuinplant". Dit is vermeld bij de desbetreffende cultivars. Men moet echter

60. *H.* 'Adios'

61. *H. autumnale* 'Pumilum Magnificum'

wel bedenken dat het Engelse klimaat en de Engelse smaak in tuinplanten anders zijn dan in Nederland. De in dit rapport vermelde kleurcodes zijn die van de RHS Colour Chart.

Waardering (*Valuation / Anerkennung*)
*** = uitstekend (*excellent / ausgezeichnet*)
** = zeer goed (*very good / sehr gut*)
* = goed (*good / gut*)
o = kan vervallen (*can be eliminated / entbehrlich*)
= niet gekeurd (*not evaluated / nicht bewertet*)

*** *H.* 'Adios'**
(B. Kabbes, Suameer (NL), ca. 1996)

GROEIWIJZE: 80-155 cm hoog en 60 cm breed; vrij stevige stengels, die ver onderaan al vertakken en rood gekleurd zijn. Na 1 jaar 17 stengels.
BLADEREN: lancetvormig, verkleuren van middengroen naar donkergroen, 13 x 2 cm; bladrand fijn gezaagd, ongeveer 6-8 tandjes per bladhelft; boven-en onderzijde niet of nauwelijks behaard, dof; nerven niet of licht ingedrukt.
BLOEMHOOFDJES: 4 tot 5 cm breed, bovenzijde rood met gele ondertoon, geel vooral langs randen en toppen, geen gele ring om het hart, onderzijde rood met een niet scherp afgegrensde gele ring om het hart en zeer smalle gele randjes langs de top; hart bruin met groengeel centrum; oudere bloem goudgeel met grote oranje vlekken, vooral om het hart heen; hoofdjes vrijwel op één niveau in de bloeiwijze; lintbloemen iets gootvormig gevouwen, elkaar niet geheel overlappend, die van oudere bloemhoofdjes hangen niet af. Bloeitijd augustus (ca. 4 weken).

Een vrij nieuw ras, dat slechts op kleine schaal verspreid is. Geselecteerd op langlevendheid en kleur. De bloemhoofdjes zijn relatief klein. Er zijn al vrij veel rood-met-gele cultivars, maar uit die groep is dit een van de hogere cultivars. Lijkt sterk op 'Fiësta'. Echter de grens tussen rood en geel is vager dan bij 'Fiësta'. Kreeg de ster met name vanwege de stevigheid.

**** *H. autumnale* 'Pumilum Magnificum'**
(A. Perry, Enfield (GB), voor 1910)
syn. *H. pumilum* 'Magnificum'

GROEIWIJZE: 65-70 cm hoog en 80 breed; veel dunne, vrij slappe stengels die onderaan vertakken, bijna rechte vleugels, niet kaal; valt erg

open, maar geeft veel tweede schot. Na 1 jaar 32 stengels.
BLADEREN: lancetvormig, lichtgroen, 11-(15) x 3,5 cm; bladrand niet of nauwelijks getand; oppervlak met ruwe poriën, vrij dof, boven en onder zeer licht behaard, vlezig.
BLOEMHOOFDJES: 5 tot 6,5 cm breed, effen goudgeel met een goudgeel hart (ook oude bloemhoofdjes blijven helder geel); veel bloemhoofdjes op 1 hoogte; lintbloemen zijn wat slap, maar staan wel goed uit en zijn vrijwel gesloten. Bloeitijd juli-september (ca.10 weken).

Onder deze naam zijn ook hogere types in cultuur, soms met een bruin hart en een rode zweem in de bloemen. Oude literatuurbronnen zijn het er echter over eens dat dit een lage cultivar is. Deze cultivar behoort waarschijnlijk tot de soort *H. autumnale*, en lijkt geen hybride. Een van de laagste cultivars met een zeer lange bloeitijd. Een klein minpunt zijn de wat slappe takken.

***H.* 'Baudirector Linne'**
(Deutschmann-Hahn, Hamburg (D), voor 1960)

GROEIWIJZE: 100-140 hoog; staat vrij stevig.
BLADEREN: omgekeerd lancetvormig tot ruitvormig, middelgroen, tot 14 x 4,5 cm; bladrand gezaagd met 8 of meer kleine tandjes per bladhelft; bovenzijde licht behaard, onderzijde alleen op de nerven behaard.
BLOEMHOOFDJES: 6-6,5 cm breed, eerst geel met rode vlekken, later rood met oranjerode toppen en gele streepjes en ovaaltjes, onderzijde rood met gele basis en topjes; hart bruin met een klein geel centrum; lintbloemen raken elkaar net niet, bloem vaak licht komvormig gebogen. Bloeitijd begin augustus tot in september.

De naam moet zonder accent op de laatste e geschreven worden. De plant is vernoemd naar Otto Linne, van 1919-1933 de directeur van een Hamburgse begraafplaats en heeft niets met Carl von Linné (Linnaeus) te maken. Dit ras kreeg een AGM in Engeland. In Nederland niet gekeurd.

*** ***H.* 'Biedermeier'**
(K. Foerster (D), 1949)

GROEIWIJZE: (85)-100-165 cm hoog en 50 cm breed; redelijk stevig, maar valt soms om. Na 1 jaar 32 stengels.
BLADEREN: omgekeerd lancetvormig, middelgroen, 11-(16) x 2-(3) cm; bladrand gezaagd, ongeveer 6 kleine tandjes per bladhelft; oppervlak

62. *H.* 'Biedermeier'

iets dof, alleen de onderzijde zeer licht behaard; nerven niet of licht ingedrukt.
BLOEMHOOFDJES: 4,5 tot 5 cm breed, bovenzijde effen donkerrood met een gele rand van 0,5 cm breed aan de toppen, gele ring van enkele mm breed om het hart, onderzijde rood met smallere gele rand; hart vrij snel geheel bruin; grens tussen de kleuren vrij scherp, slechts iets gestreept en gespikkeld; op oude bloemhoofdjes vervaagt het rood tot abrikooskleurig; vrij veel bloemhoofdjes op 1 hoogte in de bloeiwijze; lintbloemen overlappen, bij oude bloemhoofdjes hangen de lintbloemen iets af, maar zijn niet opgerold. Bloeitijd augustus (ca. 3 weken).

Dit is een opvallende plant door de sprekende tekening in de bloem. De drie sterren zijn toegekend vanwege de kleur, de goede groei en de stevigheid. Vanwege de platte bloeiwijze mogelijk geschikt voor de snij. 'Biedermeier' wordt in de praktijk nogal eens verward met 'Margot'. Beide zijn rood met een scherp getekende gele rand. 'Biedermeier' heeft echter een bredere gele rand (0,5 cm of meer), en verkleurt naar bijna geel bij het verbloeien. De rand van 'Margot' is smaller (2-3 mm) en het rood is veel egaler van tint. Ook in uitgebloeide bloemen van 'Margot' is wat rood zichtbaar.

63. *H. bigelovii* 'The Bishop'

***H. bigelovii* 'The Bishop'**
(Hesse (D), 1931)

GROEIWIJZE: 40-70-90 cm hoog, bossig groeiend; stengels behaard; valt gemakkelijk open. Na 1 jaar circa 22 stengels.
BLADEREN: lancetvormig, middelgroen, 13-(15) x 3-(5) cm; bladrand glad met zeer schaarse ondiepe zaagtandjes; oppervlak met zichtbare poriën, boven en onder nauwelijks kort wit behaard; nerven niet ingedrukt; structuur relatief dik en vlezig. Het blad onderaan de stengel verdort niet.
BLOEMHOOFDJES: 6-(7) cm, effen goudgeel (14A) met snel een volledig donkerbruin hart (166A, maar donkerder); lintbloemen tot 2,5 cm lang, bij oudere bloemhoofdjes hangen de lintbloemen af; hartje relatief groot. Bloeitijd juni-augustus (ca. 10 weken).

Kreeg een ster vanwege de compactheid en vroege bloei. Is in habitus vergelijkbaar met *H. autumnale* 'Pumilum Magnificum', maar die heeft een geel hartje. De stengels vallen vaak open en de plant kan in erg strenge winters bevriezen.

***H.* 'Blütentisch'**
(K. Foerster (D), 1967)

GROEIWIJZE: 80-120 cm hoog; vrij stevig.
BLOEMHOOFDJES: 4-5,5 cm breed, goudgeel met weinig rode spikkeltjes; hart bruin, centrum van het hart blijft lang groen, onderzijde geel met een wazige rode vlek; veel bloemhoofdjes op één hoogte. Bloeitijd vanaf eind juli tot begin september.Wordt wel eens verward met 'Goldrausch', maar die is hoger (120-160 cm). 'Blütentisch' is mogelijk een geschikte cultivar voor de snij, omdat de bloemhoofdjes grotendeels op één hoogte staan.

Dit ras kreeg een AGM en voldoet ook in Nederlandse tuinen goed. In Nederland niet gekeurd.

***H.* 'Bruno'**
(Blooms of Bressingham (GB), voor 1960)

GROEIWIJZE: 70-120 cm hoog.
BLADEREN: lancetvormig, 10 x 2,5 cm.
BLOEMHOOFDJES: 4,5-5 cm breed, egaal fluwelig donkerrood met bruin hart dat al vroeg geen licht centrum meer heeft; oude bloem terracotta. Bloeitijd augustus.

Er zijn planten met grotere bloemhoofdjes in de handel onder deze naam, die veel hoger kunnen worden (tot 170 cm). Uit literatuur is niet duidelijk wat de echte is, maar de meeste auteurs noemen een hoogte van maximaal 120 cm. De beschrijving is van een plant uit de Engelse nationale collectie, omdat de planten op het proefveld of doodgingen of niet soortecht waren.

***H.* 'Butterpat'**
(Bressingham (GB), voor 1957)

GROEIWIJZE: 70-150 cm hoog en 80 cm breed; veel dunne, vrij slappe stengels die onderaan vertakken, bijna rechte vleugels. Na 1 jaar 21 stengels.
BLADEREN: lancetvormig, 11-14 x 3,5-4 cm.
BLOEMHOOFDJES: 5,5-6 cm breed, effen goudgeel; hart donkergeel, 20 mm doorsnee; lintbloemen hangend bij oude bloem. Bloeitijd half juli tot na half september (ruim 9 weken).

Over de soortechtheid van 'Butterpat' is veel verwarring. Ook andere planten met gele bloemen en een geel hart worden wel onder deze naam verkocht. Dit ras kreeg een AGM in Engeland. In Nederland niet gekeurd, omdat de plan-

ten niet soortecht bleken. De beschrijving is van de plant uit de Engelse Nationale Collectie.

***H.* 'Die Blonde'**
(K. Foerster (D), 1959)

GROEIWIJZE: 130 cm hoog; vrij stevig.
BLADEREN: smal lancetvormig, middengroen, 10 x 2,5 cm; vrijwel onbehaard.
BLOEMHOOFDJES: 5 cm breed, geel met een geel hart; lintbloemen van oude bloemhoofdjes hangen iets af. Bloeitijd augustus-september. In tegenstelling tot 'Kanaria' steken de jonge knoppen boven de open bloemhoofdjes uit.

64. *H.* 'Dunkle Pracht'

** ***H.* 'Dunkle Pracht'**
(Duitsland, voor 1981)
syn. 'Zimbelpracht'

GROEIWIJZE: 85-130 cm hoog en 25 cm breed; stengel niet zo stevig, vertakt bovenaan, vleugels vrij recht. Na 1 jaar 10 stengels.
BLADEREN: lancetvormig, middelgroen, 8,5 x 4,5 cm; bladrand met tandjes; oppervlak iets glimmend en met ingedrukte nerven.
BLOEMHOOFDJES: 4,5 tot 5 cm breed, donker oranjerood met kleine gele vlekjes en streepjes; hart bruin met lang een groen centrum; jonge lintbloemen vaak wat buisvormig gevouwen, niet gesloten. Bloeitijd augustus (4 weken).

Het vergelijkbare ras 'Rubinkuppel' is iets intenser van kleur dan 'Dunkle Pracht'. 'Dunkle Pracht' groeit niet erg snel, maar komt meestal goed de winter door. Dit is bij de meeste rode cultivars juist een zwak punt, vandaar dat 'Dunkle Pracht' twee sterren verdient.

o ***H.* 'Feuersiegel'**
(K. Foerster (D), 1959)

GROEIWIJZE: 105-150 hoog en 50 breed; oude planten wat slap. Na 1 jaar 14 stengels.
BLADEREN: omgekeerd lancetvormig, middelgroen, later donkergroen, 17 x 4,5 cm; bladrand met 6-10 zeer korte tandjes langs elke bladhelft; oppervlak iets glanzend, bovenzijde en onderzijde licht zeer kort behaard, nerven licht ingedrukt.
BLOEMHOOFDJES: 6-6,5 cm breed, eerst geel met veel donkerrode stippen en streepjes, later tweekleurig, een gele ring van 0,5 cm breed rond het hart, dan een ring van 1 cm met rode vlekken op een gele ondergrond (de vlekken zijn vaak v-of w-vormig), tot aan de top geel met veel rode stippen en streepjes, maar het centrum van het hart blijft lang groen, onderzijde rood met kleine gele toppen; hart bruin; oude bloemen geel met abrikooskleurige vage vlekken; vrij veel verschil in hoogte van de bloemhoofdjes, bloemblaadjes overlappen grotendeels; lintbloemen uitstaand en niet opgerold, soms wel de randen iets omhooggekruld. Bloeitijd augustus (ca. 4 weken).

Dit ras heeft een sprekende tekening op de grote bloemen, die echter vrij snel vervaagt. Het maakt niet erg veel stengels en is vrij slap, vandaar de o van de keuringscommissie. Dit ras kreeg in Engeland een AGM.

* ***H.* 'Fiësta'** (B. Kabbes, Suameer (NL), ca. 1996)
GROEIWIJZE: 80-160 cm hoog en 60 cm breed; stengel groen met rode strepen, stevig. Na 1 jaar 30 stengels.
BLADEREN: lancetvormig, verkleuren van middengroen naar donkergroen, 12-(15) x 3-(4) cm; bladrand met afwisselend grove en fijne tanden, 6-9 per bladhelft; oppervlak iets glanzend, niet behaard, nerven licht ingedrukt.
BLOEMHOOFDJES: 4,5 tot 5 cm breed, felrood met gele puntjes, rond het hart een smalle groengele ring, bij jonge bloemen met groengeel centrum,

65. *H.* 'Fiesta'

66. *H.* 'Flammendes Käthchen'

onderzijde rood met geel gevlekt; hart bruin; oude bloem geel met zeer lichte zalmrode blos; lintbloemen niet altijd overlappend, goed uitstaand, alleen jonge lintbloemen komvormig gebogen. Bloeitijd augustus (ca. 4 weken).

De grens tussen rood en geel is scherper afgetekend dan bij 'Adios'. De cultivar komt uit de kruising 'Königstiger' x 'Rubinkuppel', en is geselecteerd op langlevendheid en bloemkleur. De meeste cultivars met een vergelijkbare bloemkleur blijven wat lager; alleen 'Adios' lijkt erg op 'Fiësta'. Met name vanwege de stevigheid krijgt deze een ster.

** ***H.* 'Flammendes Käthchen'**
(P. zur Linden (D), 1988)

GROEIWIJZE: 75-125 cm hoog en 60 cm breed; stengel vertakt vrij ver onderaan, maar valt vrij gemakkelijk om. Na 1 jaar 24 stengels.
BLADEREN: lancetvormig, middelgroen, 12-(15) x 2,5-(3) cm; bladrand met vrij veel tanden, staan haaks op het blad, 7-9 tanden per bladhelft; oppervlak dof, vrijwel onbehaard, nerven niet of licht ingedrukt.
BLOEMHOOFDJES: 4,5 tot 5,5 cm breed, egaal donker rood met gele toppen, grens tussen geel en rood is gestippeld, onderzijde effen rood; hart bruin met een groen centrum; oude bloemen dof vlekkerig oranjegeel; vrij veel bloemhoofdjes op één hoogte; lintbloemen niet in de lengte opgerold, elkaar een beetje overlappend. Bloeitijd eind juli tot eind augustus (ca. 5 weken).

De naam wordt in de Naamlijst van vaste planten (2000) als 'Flammendes Kätchen' geschreven, maar de winner schrijft het met een h ertussen. De naam betekent "vlammend Kaatje", niet "vlammend katje", zoals sommige Nederlanders denken. 'Goldlackzwerg' scoorde beter in de proef, maar omdat 'Flammendes Käthchen' ook goed presteert en iets roder is kreeg dit ras twee sterren.

***H.* 'Flammenrad'**
(K. Foerster (D), 1947)

GROEIWIJZE: 80-150 cm hoog en 80 cm breed; stengels vrij stevig, rechte vleugels, rode stengelvoet,. Na 1 jaar 19 stengels.
BLADEREN: lancetvormig, donkergroen, 9-(15) x 2-(3) cm; bladrand met 5-7 vrij grove tanden per bladhelft; oppervlak dof, niet behaard, nerven al-

leen op oud blad ingedrukt.
BLOEMHOOFDJES: 5 cm breed, rood met gele vlekken en stipjes aan de top, onderzijde effen rood; hart bruin met een klein geel centrum; oude bloem vlekkerig terracotta met geel; lintbloemen raken elkaar alleen aan de toppen, overlappen daar wel redelijk. Veel bloemhoofdjes op één hoogte bij de start van de bloei, dat wordt later minder. Bloeitijd juli-augustus (ca. 4 weken).

Ontstaan als zaailing van 'Kokarde'. In literatuurbeschrijvingen komt naar voren dat de plant iets bredere gele toppen heeft en wat grote bloemhoofdjes. Mogelijk was de plant in de Boskoopse proef niet soortecht, vandaar dat deze geen waardering heeft gekregen.

*** *H.* 'Flammenspiel'**

GROEIWIJZE: 120-195 cm hoog en 70 cm breed; stengel vertakt ver onderaan. Na 1 jaar 30 stengels.
BLADEREN: omgekeerd lancetvormig, lichtgroen tot middelgroen, 16 x 3,5-(4) cm; bladrand met 6-8 vrij grove tanden langs elke bladhelft; oppervlak iets glanzend, boven-en onderzijde zeer kort behaard, nerven niet of licht ingedrukt.
BLOEMHOOFDJES: 5 tot 6 cm breed, oranjerood met geel-oranje lengtestrepen en een niet scherp afgegrensde gele ring om het hart aan de onderzijde, oudere bloem oranjegeel; hart bruin met middellang een geel centrum; bij jonge bloemen hangen de lintbloemen af; lintbloemen overlappen, maar rollen in de lengte op bij droogte. Bloeitijd vanaf eind augustus (ca. 4 weken).

Een erg hoog en laatbloeiend ras. Lijkt op 'Kupfersprudel', maar is iets hoger. In de literatuur wordt niet genoemd dat deze cultivar zo hoog kan worden; mogelijk was de plant in de proef dus niet soortecht. Over de soortechtheid van 'Kupfersprudel' bestaan echter nog veel meer twijfels, vandaar dat van de hoge laatbloeiende planten 'Flammenspiel' een ster kreeg.

*** *H.* 'Gartensonne'**
(voor 1914)

GROEIWIJZE: 105-180 cm hoog en 70 breed; valt snel om, maar maakt veel jong schot. Na 1 jaar 25 stengels.
BLADEREN: omgekeerd lancetvormig, middelgroen, later donkergroen, 17 x 4 cm; bladrand gezaagd, 6-9 middelgrote tanden per bladhelft; oppervlak dof, bovenzijde licht zeer kort behaard, onder kaal, nerven sterk ingedrukt.
BLOEMHOOFDJES: 5 tot 6 cm breed, bovenzijde effen citroengeel, onderzijde geel met enkele rode stippen en streepjes op het midden van het lint; hart bruin met alleen bij jonge bloem een groen centrum; bloemhoofdjes op verschillende hoogtes in de plant, bloem goed gevuld; lintbloemen uitstaand, niet opgerold, smal en veel per bloem. Bloeitijd juli-augustus (ca. 5 weken).

67. *H.* 'Flammenspiel'

Dit ras kreeg een AGM. Kreeg in Nederland één ster vanwege de mooie bloemen, echter niet echt stevig of bijzonder.

***H.* 'Gay-go-round'**
(I. Arnold, Wijchen (NL), ca 1998)

GROEIWIJZE: 110-160 cm hoog; valt regelmatig om.
BLOEMHOOFDJES: 5,5-6 cm breed, ongeveer half geel en half rood, grens gespikkeld, 3 mm brede gele ring om het hart, dan een brede rode ring en brede gele toppen; al vroeg een geheel bruin hart; oude bloem egaal abrikooskleurig; lintbloemen vrij smal, toppen lintbloemen met lange lobben, iets omhoog gebogen, niet gesloten. Bloeitijd augustus tot begin september.

68. *H.* 'Gartensonne'

De cultivarnaam betekent "draaimolen". Een niet gekeurd recent ras.

***H.* 'Goldammer'**
(C. Näser, (D), ca. 2000)

GROEIWIJZE: 90 cm hoog; niet zo stevig.
BLADEREN: middelgroen, vrij klein.
BLOEMHOOFDJES: 4,5-5 cm breed, citroengeel, onderzijde (van jonge bloem) met wazige rode vlek; hart relatief klein, bruin, centrum hart eerst groenig, middelmatig snel bruin; veel bloemhoofdjes op één niveau; lintbloemen niet geheel gesloten. Bloeitijd half augustus-september.

Deze cultivar is genoemd naar het vogeltje Geelgors. Niet gekeurd.

***H.* 'Goldfuchs'**
(K. Foerster (D), 1936)

GROEIWIJZE: 70-80 cm hoog.
BLOEMHOOFDJES: 5-6 cm breed, geel met heel dunne rode waas, soms rode streepjes, onderzijde geel met rode waas, vooral in het centrum van lint; hart (snel) bruin; het hartje van bloemknoppen vertoont tijgerstreepjes (waar schutblaadjes zaten blijft het langer groen); lintbloemen iets omgekruld aan de randjes, waardoor het bloemdek niet vlak is. Bloeitijd half juli tot bijna half augustus.

69. *H.* 'Goldlackzwerg'

Volgens oude beschrijvingen hoort de bloem veel roder te zijn. De beschrijving is van de plant op het proefveld. Mogelijk in de loop der tijden verward geraakt met 'Wyndley', waar de plant op het proefveld veel op lijkt. Niet gekeurd.

***** *H.* 'Goldlackzwerg'**
(K. Foerster (D), 1947)

GROEIWIJZE: 70-120 cm hoog en 50 cm breed; vrij stevig. Na 1 jaar 18 stengels.
BLADEREN: lancetvormig, middelgroen, 11 x 2,5 cm; bladrand gezaagd, 6-9 middelgrote tanden per bladhelft; oppervlak dof, bovenzijde onbehaard, onderzijde niet of nauwelijks behaard, nerven licht ingedrukt.
BLOEMHOOFDJES: 4,5 tot 5 cm breed, bovenzijde donkerrood met gele vlekken en strepen langs de top, later meer effen rood; oude bloem oranje met gele toppen; hart bruin met middellang een klein groen stipje; eerste bloemhoofdjes in hoog-

te verspreid over de plant; lintbloemen niet hangend, niet gesloten. Bloeitijd augustus-september (ca. 7 weken).

Vergelijkbaar met 'Wonadonga' en 'Flammendes Käthchen', maar kreeg hogere punten in de keuring. De bloemhoofdjes van 'Goldlackzwerg' zijn iets kleiner en geler dan van de andere twee cultivars.

***H.* 'Goldrausch'**
(K. Foerster (D), 1956)
syn. 'Gold Intoxication'; 'Gold Rustle'

GROEIWIJZE: 110-140 cm hoog; redelijk stevig.
BLADEREN: donkergroen, 10 x 2,5 cm; bladrand gezaagd met circa 6 kleine tandjes per bladhelft; nauwelijks behaard.
BLOEMHOOFDJES: 4,5-5 cm breed, geel met een fijn gespikkelde rode waas, onderzijde geel met 2 rode vlekken net onder de top; hart bruin, bij jonge bloemen met een redelijk lang een licht centrum; lintbloemen sluiten redelijk aan, vlak. Bloeitijd augustus-september.

Zaailing van 'Sonnenwunder' en een van de ouders van 'Zimbelstern'. 'Goldrausch' en 'Zimbelstern' lijken qua bloem erg op elkaar en worden in de praktijk daarom vaak verward. 'Goldrausch' heeft meestal iets meer rood op de bovenzijde van de lintbloemen en wat kleinere bloemhoofdjes. Er zou ook een verschil in planthoogte kunnen zijn, maar door de verwarring tussen de twee wordt soms de een en soms de ander als hoogste genoemd. Niet gekeurd, maar voldoet over het algemeen goed in Nederlandse tuinen.

*** *H.* 'Indianersommer'**
(P. zur Linden (D), 1988)

GROEIWIJZE: 85-145 cm hoog en 25 cm breed; stengel groen, staat stevig. Na 1 jaar 15 stengels.
BLADEREN: lancetvormig, middelgroen, 8,5-(11) x 3,5-4,5 cm; bladrand meestal gezaagd met ongeveer 8 tandjes per bladhelft; oppervlak dof, boven-en onderzijde licht behaard, nerven nauwelijks ingedrukt.
BLOEMHOOFDJES: 4,5 tot 5 cm breed, donker oranjerood (34A) met ragfijne gele vlekjes en streepjes; hart bruin met vrij lang een groen centrum; vrij veel bloemhoofdjes op één niveau als volle bloei bereikt is; lintbloemen staan vlak uit, goed gesloten. Bloeitijd augustus (ca. 4 weken).

'Indianersommer' lijkt erg op 'Karneol' qua

70. *H.* 'Indianersommer'

kleur. Het is een goede plant, maar de bloemen van 'Indianersommer' zijn minder regelmatig gebouwd dan die van 'Karneol', en ze staan iets meer in hoogte verspreid in de bloemtros, vandaar slechts één ster.

***** *H.* 'Kanaria'**
(K. Foerster (D), 1947)

GROEIWIJZE: 95-120-(150) cm hoog en 30 cm breed; stengel groen, redelijk stevig. Na 1 jaar 13 stengels.
BLADEREN: lancetvormig, donkergroen, 14-18 x 3,5-4,5 cm; bladrand gezaagd, met 7-12 kleine tandjes per bladhelft; oppervlak iets glanzend, boven-en onderzijde nauwelijks behaard, nerven iets ingedrukt.
BLOEMHOOFDJES: 5 cm breed, effen helder geel, vooral bovenaan de stengel; de topbloem zit vrij diep in de tros, maar daarna is de bloemtros zeer vlak, er steken nauwelijks knoppen boven het vlak uit; hartje donkergeel, groot en bol; lintbloemen breed, aan de top met veel kleine lobben, gesloten, vlak uitstaand. Bloeitijd eind juli-augustus (ca. 4 weken).

Deze cultivar wordt zeer veel gebruikt in de

71. *H.* 'Kanaria'

72. *H.* 'Karneol'

snijbloementeelt. Het is één van de weinige Heleniums waarvan de zaailingen erg lijken op de moederplant. Omdat 'Kanaria' vrij stevig is, de kleur ook bij uitbloeien mooi blijft en de plant geschikt is voor tuin en snij kreeg hij 3 sterren.

**** *H.* 'Karneol'**
(K. Foerster (D), 1949

GROEIWIJZE: (80) 95-135 cm hoog en 50 cm breed. Na 1 jaar 23 stengels.
BLADEREN: lancetvormig, middengroen, later donkergroen, 10-(12) x 3 cm; bladrand fijn gezaagd, circa 8 tandjes per bladhelft; oppervlak dof, boven-en onderzijde licht kort wit behaard, nerven niet of licht ingedrukt.
BLOEMHOOFDJES: 5 tot 5,5 cm breed, scharlakenrood met egaal doorschijnende gele ondertoon of fijne lengtestrepen, onderzijde egaal rood; hart bruin met middellang een groen centrum; oude bloem egaal oranje; top van elke lintbloem in 2 of 3 vrij diepe, ronde lobben gesplitst; weinig hoogteverschil tussen de bloemhoofdjes; bloemhoofdje goed gevuld en niet helemaal vlak uitstaand (randen linten iets opstaand). Bloeitijd augustus (ca. 3 weken).

Deze cultivar lijkt erg op 'Indianersommer', maar kreeg een hogere waardering vanwege de iets beter gevulde bloemen. Er is enige twijfel over de soortechtheid. Dit ras zou bij hitte niet zo goed op kleur komen.

***H.* 'Kleiner Fuchs'**
(P. zur Linden (D), 1989)

GROEIWIJZE: 60-100-125 cm hoog.
BLADEREN: circa 3 bij 13 cm, middelgroen, schaars gezaagd.
BLOEMHOOFDJES: 4-4,5 cm breed, rood met fijne gele onregelmatige streepjes en topjes, jonge bloem veel geler, oude bloem rood met gele toppen; hart bruin met middellang een lichte vlek; lintbloemen vlak uitstaand, maar net niet gesloten. Bloeitijd eind juli tot begin september.

*** *H.* 'Königstiger'**
(K. Foerster (D), 1960)

GROEIWIJZE: (95)-105-120 (-140) cm hoog en 60 cm breed; stengels vrij slap. Na 1 jaar 11 stengels.
BLADEREN: lancetvormig, middelgroen, later donkergroen, 15-(18) x 4-(5) cm; bladrand ge-

zaagd met circa 10 kleine tandjes per bladhelft; oppervlak iets glanzend, bovenzijde licht zeer kort behaard, onderzijde kaal, nerven vrij sterk ingedrukt.
BLOEMHOOFDJES: 5 tot 5,5 cm breed, bovenzijde en onderzijde egaal donkerrood met een gele ring van 0,5 cm breed rond het hart en kleine gele vlekjes op de toppen, onderzijde idem; hart bruin met groen centrum bij jonge bloem; oude bloem oranje met gele ring om het hart; eerste bloemen zitten diep in de tros, later iets meer op één hoogte, maar geen platte bloeiwijze; lintbloemen uitstaand en overlappend, niet opgerold. Bloeitijd augustus (ca. 3 weken).

Uniek in het sortiment vanwege de opvallend getekende bloem, maar de slappe stengels stonden een hogere waardering in de weg.

***H.* 'Kupfersprudel'**
(Foerster 1934)
syn. 'Copper Spray'; 'Copper Fountain'; 'Copper Glow'

GROEIWIJZE: (100)-115-160 cm hoog en 50 breed; niet zo stevig. Na 1 jaar 22 stengels.
BLADEREN: lancetvormig of omgekeerd lancetvormig, middelgroen, 13-(15) x 3-(4) cm; bladrand gezaagd, met ongeveer 6 relatief grote tanden per bladhelft op oud blad; oppervlak dof, boven-en onderzijde zeer kort schaars behaard, nerven iets ingedrukt bij jong blad, sterk ingedrukt bij oud blad.
BLOEMHOOFDJES: 5,5 tot 6 cm breed, rood met oranjerode lengtestreepjes, onderzijde oranjerood met een niet scherp afgegrensde gele ring om het hart; hart bruin met lichter centrum; oude bloemen geeloranje; hoogte van de bloemhoofdjes erg verspreid over de bos, redelijk overlappend; oudere lintbloemen iets afhangend en bij droogte opgerold. Bloeitijd augustus-september (ca. 5 weken).

Er schijnen wel vier klonen onder deze naam in cultuur te zijn, waaronder vroeger bloeiende en types met meer geel in de bloem en grotere bloemhoofdjes. Het is niet duidelijk geworden welke nu de echte 'Kupfersprudel' is, daarom is geen waardering gegeven. De beschrijving is van de plant in de proef in Boskoop, die identiek lijkt aan de plant in Weihenstephan.

*** *H.* 'Kupferzwerg'**
(Benary/Walther (D), 1954)

GROEIWIJZE: 70-120-(140) cm hoog en 50 breed;

73. *H.* 'Königstiger'

stengel vertakt al onderaan. Na 1 jaar 30 stengels.
BLADEREN: omgekeerd lancetvormig, middengroen tot grijsgroen, 11-(12) cm lang en maximaal 2 cm breed; bladrand gaafrandig met hoogstens 2 zeer kleine tandjes per bladhelft; oppervlak dof, boven-en onderzijde licht, zeer kort behaard, nerven niet of nauwelijks ingedrukt, bladstand bijna verticaal.
BLOEMHOOFDJES: 6,5 cm breed, boven en onderzijde intens effen fluwelig rood, jonge bloem geel met rode spikkelige randjes aan de lintbloemen, oudere bloemen oranje; hart heel snel bruin; veel hoogteverschil tussen de bloemhoofdjes; lintbloemen komvormig gevouwen, niet helemaal overlappend, niet afhangend; jonge knopjes hebben een tijgerstreepjespatroon op het hart door de afdruk van de kelkblaadjes. Bloeitijd juli-augustus (ca. 7 weken).

Zaailing uit *H. autumnale* 'Praecox Nana'. Deze plant lijkt wat op 'Moerheim Beauty', maar is slapper, wat roder van bloem en de lintbloemen hangen minder af.

**** *H.* 'Lambada'**
(B. Kabbes Suameer (NL), ca. 1996)

74. *H.* 'Kupferzwerg'

75. *H.* 'Lambada'

GROEIWIJZE: (80) 90-125 cm hoog en 60 breed; niet erg stevig. Na 1 jaar 12 stengels.
BLADEREN: lancetvormig, donkergroen, 12 x 3,5 cm; bladrand fijn gezaagd met circa 9 tandjes per bladhelft; oppervlak iets glanzend, boven-en onderzijde vrijwel onbehaard; nerven iets ingedrukt; toppen van oude blaadjes kunnen purper verkleuren.
BLOEMHOOFDJES: 4,5 tot 5 cm breed, effen fluwelig donkerrood met iets lichter oranje toppen, onderzijde effen rood met soms zeer smal geel randje aan de top, jonge bloem rood met gele vlekjes aan de toppen, oude bloem fletser rood (diep in de bos geler); hart middelsnel bruin; de meeste bloemhoofdjes staan op één hoogte aan de plant, maar nog niet bij de start van de bloei; lintbloemen net niet gesloten, vlak. Bloeitijd augustus (ca. 5 weken).

Lijkt op 'Rubinkuppel' en 'Dunkle Pracht', maar is iets minder intens gekleurd dan 'Rubinkuppel'. Deze cultivar is geselecteerd op langlevendheid en kleur. Hij is echter wat slap en de bloemhoofdjes zijn niet groot. De proef was te kort om aan te tonen of dit ras werkelijk langer leeft dan 'Rubinkuppel'. Omdat een langlevende rode *Helenium* wel bijzonder is kreeg deze twee sterren.

***H.* 'Loysder Wieck'**
Wilmink, Leusden (NL), recent)

GROEIWIJZE: 120 cm hoog.
BLADEREN: middengroen, 12 x 3 cm; bladrand met 6-8 ondiepe tanden. BLOEMHOOFDJES: 4-4,5 cm breed, geel aan de bovenzijde, maar dat is alleen aan de basis zichtbaar, onderzijde dof rood, door oprollen lintbloemen bijna geheel zichtbaar; hart middelmatig snel geheel bruin; lintbloemen; lintbloemen rollen in de lengte buisvormig op, ook wanneer het niet droog is, regelmatig ingeplant, maar zijn door het oprollen niet sluitend. Bloeitijd augustus.

Een zaailing vernoemd naar de oude naam van Leusden + molenwiek. Geïntroduceerd als snijbloem en uniek door de opgerolde lintbloemen. Niet gekeurd.

*** *H.* 'Meranti'**
(B. Kabbes, Suameer (NL), ca 1996)

GROEIWIJZE: (65) 75-125 cm hoog en 50 cm breed. Na 1 jaar 26 stengels.
BLADEREN: lancetvormig of omgekeerd lancetvormig, vrij lichtgroen, 12-(15) x 2-(3) cm;

bladrand gaafrandig, of hoogstens 2 kleine tandjes per bladhelft aanwezig; oppervlak dof, boven en onderzijde licht, zeer kort behaard; nerven niet of nauwelijks ingedrukt.
BLOEMHOOFDJES: 6,5 cm breed, effen donker rood met oranje lengtestreepjes, onderzijde donkerrood, maar de topjes en bases van de lintbloemen oranjegeel, oudere bloem oranje; hart vrij snel geheel bruin, opvallend groot; weinig hoogteverschil tussen de bloemhoofdjes. Bloeitijd juli-augustus (ca. 7 weken).

Ontstaan uit kruising tussen 'Königstiger' en 'Rubinkuppel'. Lijkt op 'Kupferzwerg', maar 'Meranti' is meer oranje getint. Bloeit lang met grote bloemen, maar is wat slap.

**** *H.* 'Moerheim Beauty'**
(M. Ruys, Dedemsvaart (NL), 1930)

GROEIWIJZE: (60)-80-135 cm hoog en 60 breed; vertakt onderaan al, dunne, groene wat slappe stengels, nauwelijks dor blad. Na 1 jaar 27 stengels.
BLADEREN: lancetvormig, middelgroen, 12-(14) x 3-(3,5) cm, iets vlezig; bladrand gaafrandig of licht gezaagd, met ca 4 zeer ondiepe tanden per bladhelft; bovenzijde licht behaard, onderzijde nauwelijks behaard, nerven nauwelijks ingedrukt.
BLOEMHOOFDJES: 6 tot 7,5 cm breed, effen fluwelig rood (44A) met oranje toppen, onderzijde met gele zweem, oudere bloemen geel-oranje aan de toppen; hart wordt snel volledig bruin, dik en bol; vrij veel hoogteverschil tussen de lang gesteelde bloemhoofdjes; lintbloemen vrij slap en snel hangend, redelijk overlappend. Bloeitijd juli-september (ca. 10 weken).Zaailing van 'Julisonne'. Een van de bekendste cultivars, bloeit vroeg en lang. Bloeit nogmaals als de oude bloemtakken worden weggeknipt.

Er komen ook mutanten van dit ras voor die vrijwel geheel gele bloemen hebben. Het is niet de moeite waard om die een eigen cultivarnaam te geven, omdat ze te vaak terugslaan naar de oudersoort. In een productieveld dienen deze gele mutanten verwijderd te worden. Dit ras kreeg een AGM en in Nederland twee sterren.

o *H.* 'Oudgoud'
(B. Kabbes, Suameer (NL))

GROEIWIJZE: 100-200 cm hoog en 60 breed; stevige stengels die wel vaak omvallen. Na 1 jaar 16 stengels.

76. *H.* 'Moerheim Beauty'

BLADEREN: lancetvormig, middelgroen, later donkergroen, 17 x 3 cm; bladrand relatief grof gezaagd, circa 12 tanden per bladhelft; oppervlak licht glanzend, bovenzijde niet behaard, onder licht behaard op de nerven; nerven iets ingedrukt.
BLOEMHOOFDJES: 5 tot 5,5 cm breed, geel met heel dunne rode waas, jongste bloemen met lichte oranje zweem, onderzijde lintbloemen over de bovenste helft behalve de topjes bedekt met fijne rode spikkeltjes, oudere bloemen egaal licht geel met minder rood aan de onderzijde; hart bruin met lichter centrum; lintbloemen staan uit en overlappen elkaar, hangen alleen bij jonge bloemhoofdjes; vrij veel bloemhoofdjes op één hoogte. Bloeitijd augustus (ca. 3 weken).

Ondanks de gelijkende naam niet identiek aan 'Altgold' of 'Altgoldriese'. Omdat 'Oudgoud' een letterlijke vertaling van 'Altgold' is, is dit geen geldige cultivarnaam. 'Oudgoud' is echter niet of nauwelijks meer in de handel en kreeg wegens het omvallen van de stengels een o in de keuring. Daarom is geen poging gedaan om alsnog een correcte naam voor te stellen.

*** *H.* 'Potter's Wheel'**
(I. Arnold, Wijchen (NL), recent)

GROEIWIJZE: 90-135 hoog; stevig.
BLOEMHOOFDJES: 5-5,5 cm breed, fluwelig donkerrood met scherp afgetekende gele topjes (0,5 mm), hart snel geheel bruin; onderzijde idem, vage gele ring om het hart, oude bloem fletsrood; hart 15-18 mm doorsnee; lintbloemen krullen op bij warm weer, niet geheel gesloten, wel vlak. Bloeitijd augustus (ca. 4 weken).

Vanwege de sprekende bloemtekening en de stevigheid een interessante aanwinst.

*** *H.* 'Rauchtopas'**
(U. Peglow, kwekerij 'Am Domenicus', Berlijn (D), recent)

GROEIWIJZE: 120-160 cm hoog en breed; stevig.
BLADEREN: lancetvormig, middengroen, 12-14 x 5,5-6 cm (relatief breed); bladrand gezaagd met circa 8 vrij grote tanden per bladhelft; zeer licht behaard.
BLOEMHOOFDJES: 5,5-6 cm breed, bovenzijde egaal donkergeel, onderzijde rood met gele strepen aan de basis en kleine gele puntjes; hart vrij snel fluwelig donkerbruin, groot, 18-20 mm; lintbloemen overlappen elkaar niet en zijn gewoonlijk gootvormig gevouwen, waardoor de rode onderzijde aan de randen zichtbaar is veel hoogteverschil tussen de bloemhoofdjes. Bloeitijd begin augustus-september.

Door de opkrullende randjes van de lintbloemen is het opvallende kleurcontrast tussen boven en onderzijde goed zichtbaar. Gekoppeld aan de stevigheid van de stengels is dit een interessante aanwinst in het sortiment.

*** *H.* 'Ring of Fire'**
(I. Arnold, Wijchen (NL), recent)

GROEIWIJZE: 120-175 cm cm hoog en breed; stengels stevig, maar vallen wel om.
BLOEMHOOFDJES: groot, gele ring van enkele mm om het hart, dan vlekkerig rood, toppen geel, bij jonge bloem is het rode waas donker, later is de bloem vlekkerig oranjegeel.; hart bruin. Bloeitijd half augustus-september.
Dit ras kreeg in Engeland een AGM.

*** *H.* 'Riverton Beauty'**
(H.A. Dreer, Riverton Nurseries, Philadelphia (USA), voor 1910)

GROEIWIJZE: 100-120-(175) cm hoog; niet zo stevig.]
BLADEREN: 14,5 x 4,5 cm; blad van het tweede schot erg groot en met zeer grove tanden.
BLOEMHOOFDJES: 5 cm breed, geel met vrij snel een geheel bruin hartje, onderzijde met vage rode vlekken; lintbloemen talrijk, vrij smal en net niet overlappend. Bloeitijd begin augustus tot begin september, maar daarna gaan nog de knoppen van het tweede schot open.

Mogelijk zijn er meerdere klonen met deze naam in de handel, aangezien de hoogteaanduidingen erg verschillen. 'Riverton Beauty' zou een selectie zijn uit het type *H. autumnale* 'Striatum', maar doet ondanks de leeftijd nog goed mee in het huidige sortiment. Niet gekeurd.

*** *H.* 'Riverton Gem'**
(H.A. Dreer, Riverton Nurseries, Philadelphia (USA), voor 1910)

GROEIWIJZE: 110-(160) cm hoog en breed. Vrij stevig.
BLADEREN: 15 x 4 cm.
BLOEMHOOFDJES: 5-5,5 cm breed, start geel met rode vlekjes en strepen, open bloem scharlaken met gele vlekjes aan de toppen, uiteindelijk oranje; gele ring van 0,5 cm breed om het hart, onderzijde effen rood met gele ring om het hart; hart vrij snel geheel bruin, dik en bol; vrij vlakke bloeiwijze; de bloemhoofdjes bevatten vaak enige kleine extra lintbloemen in een krans om het hart, bijna gesloten. Bloeitijd begin augustus tot begin september.

Deze cultivar wordt ook wel beschreven als selectie uit *H. nudiflorum* of *H. autumnale*. Zolang de precieze achtergrond niet bekend is hebben we hem bij de hybriden geplaatst. Valt ook in het huidige sortiment nog op door de goedgevulde bloemhoofdjes. Niet gekeurd.

*** *H.* 'Rubinkuppel'**
(K. Foerster (D), 1950)

GROEIWIJZE: 110 (-150) hoog; stengels onderaan rood, vrij stevig.
BLADEREN: lancetvormig of omgekeerd lancetvormig, donkergroen met purperen waas, 12 x 3 cm; bladrand gezaagd met circa 8 middeldiepe tanden per bladhelft; oppervlak dof, niet behaard, nerven licht ingedrukt.BLOEMHOOFDJES: 4,5 cm breed, effen fluwelig donkerrood met gemiddeld snel een bruin hart. Veel bloemhoofdjes op één hoogte aan de plant. Bloeitijd vanaf begin augustus.

Lijkt op 'Dunkle Pracht', maar die heeft lichter

groen blad en iets meer een gele ondertoon in de bloem. 'Rubinkuppel' komt niet altijd goed de winter door en groeit vrij langzaam. Niet gekeurd.

***** *H.* 'Rubinzwerg'**
(P. zur Linden (D), 1989)

GROEIWIJZE: (60) 70-110 cm hoog en 50 breed. Na 1 jaar 21 stengels.
BLADEREN: lancetvormig, middelgroen, 8-10 x 1,5-2 cm; bladrand gezaagd, circa 6 korte tanden per bladhelft; oppervlak dof, niet behaard, nerven niet ingedrukt.
BLOEMHOOFDJES: 5 cm breed, boven en onderzijde effen donkerrood, met kleine gele stipjes aan de toppen, oude bloemen oranje, schaduwbloemen geler; hart snel volledig bruin; meeste bloemhoofdjes ongeveer op dezelfde hoogte in de bos, maar eerste zitten dieper; lintbloemen niet volledig overlappend, wel hol gebogen, maar niet buisvormig; kelkblaadjes staan opvallend uit bij jonge knoppen. Bloeitijd vanaf de tweede week van augustus (ca. 4 weken).

Dit ras kreeg een AGM en in Nederland drie sterren, met name vanwege de compactheid en de intense warme kleur

77. *H.* 'Rubinzwerg'

.*H.* 'Sahin's Early Flowerer'
(K. Sahin (NL), 1996)

GROEIWIJZE: 80-100 cm hoog.
BLADEREN: omgekeerd lancetvormig, 8 x 2,2 cm, vrijwel gaafrandig.
BLOEMHOOFDJES: 5,5-6 cm breed, gele basis met vlekkerig rood waas, later bijna egaal oranjerood met iets geel aan de toppen, nog later terracotta, onderzijde rood; hart groot, 22 mm, snel volledig bruin; rijke bloei, veel bloemhoofdjes op één hoogte in de plant. Bloeitijd vanaf half juli tot eind augustus, daarna nog tweede bloei.

Lijkt qua bloem erg op 'Wyndley', maar groeide in Boskoop veel beter dan 'Wyndley'. Dit ras kreeg een AGM. In Nederland niet gekeurd.

o *H.* 'Samtjuwel'
(K. Foerster (D))

GROEIWIJZE: 90-130 cm hoog en 50 cm breed. Na 1 jaar 15 stengels.
BLADEREN: lancetvormig of omgekeerd lancetvormig, middelgroen, 18 x 4 cm, dun; bladrand gezaagd met circa 10 tanden per bladhelft; oppervlak vrij dof, onbehaard; nerven licht ingedrukt.
BLOEMHOOFDJES: 4 tot 4,5 cm breed, boven- en onderzijde fluwelig donkerrood met een zeer smal (0,5 mm) geel vlekkerig randje langs de buitenrand, onderzijde met grotere gele toppen, oude bloem nauwelijks anders van kleur; hart bruin met middellang een groen centrum; weinig hoogteverschil tussen de bloemen; lintbloemen vrij lang buisvormig gevouwen, zodra ze zich uitrollen overlappen ze goed. Bloeitijd augustus (ca. 5 weken).

Kreeg lage keuringscijfers en het gele randje is minder scherp afgetekend dan dat van bijv. 'Potter's Wheel'.

***H.* 'Septemberfuchs'**
(K. Foerster (D), 1950)

GROEIWIJZE: 110-150 cm hoog; vrij stevig, maar valt ook soms om.
BLADEREN: lancetvormig, groen, 12 x 3 cm; bladrand gezaagd met ongeveer 6 vrij diepe tanden per bladhelft; boven-en onderzijde dicht fluwelig behaard.
BLOEMHOOFDJES: 4-5 cm breed, oranjerood met enkele oranjegele lengtestrepen; hart vrij snel

78. *H.* 'Waltraut'

geheel bruin; lintbloemen hangen iets af, ook bij jonge bloemen, vaak met lengteribbels en aan de randen naar beneden omgekruld. Bloeitijd half augustus tot eind september.

***H.* 'Summer Circle'**
(I. Arnold, Wijchen (NL), recent)

GROEIWIJZE: 110-200 cm hoog; stevig, maar valt om.
BLADEREN: lichtgroen.
BLOEMHOOFDJES: 5,5-6 cm, citroengeel; hart wordt vrij snel bruin, klein, ca. 15 mm; lintbloemen, vrij smal en iets hangend, 4 lange scherpe lobben aan de top, niet gesloten; veel hoogteverschil tussen de bloemhoofdjes. Bloeitijd begin augustus tot in september.

Dit ras kreeg een AGM. In Nederland niet gekeurd.

***H.* 'Waldhorn'**
(K. Foerster (D) 1963)

GROEIWIJZE: 45-120 cm hoog en 30 breed. Na 1 jaar 5 stengels.
BLADEREN: lancetvormig, donkergroen, 5 x 1 cm; bladrand met kleine tandjes.
BLOEMHOOFDJES: 5 cm breed, boven- en onderzijde egaal rood met kleine geel doorschemerende plekjes aan de toppen van de lintbloemen, onderzijde egaal rood, oudere bloem roodoranje met gele punten; hart snel geheel bruin; lintbloemen staan vrij ver uit elkaar. Bloeitijd vanaf begin augustus (ca. 4 weken).

Niet zo langlevend. Niet gekeurd omdat de plant doodging.

**** *H.* 'Waltraut'**
(Deutschmann, Hamburg (D), 1947)

GROEIWIJZE: (60)-80-120 cm hoog en 70 cm breed; maakt veel tweede schot. Na 1 jaar 6-24 stengels.
BLADEREN: lancetvormig, lichtgroen tot middelgroen, 10-(11) x 3-(4) cm. Gaafrandig, soms gezaagd met circa 4 tanden per bladrand; oppervlak dof, boven-en onderzijde licht, zeer kort behaard, nerven nauwelijks ingedrukt, van oud blad wat dieper ingedrukt.
BLOEMHOOFDJES: 6 tot 8 cm breed, bij bloeistart geel, later bovenzijde geel met rood gemarmerd of rood met gele topjes, onderzijde rood met gele topjes, vage smalle gele ring om het hart, oude bloem effen oranje; hart vrij snel geheel bruin. Bloeit op meerdere hoogtes in de plant; lintbloemen overlappen niet volledig, staan vlak uit. Bloeitijd juli-augustus (ca. 9 weken). De winner schreef de naam met een t aan het eind, niet met een d.

Dit ras kreeg een AGM in Engeland en bij ons twee sterren vanwege de vroege en lange bloei en de grote bloemhoofdjes.

***** *H.* 'Wesergold'**
(Junge, Hameln (D), 1924)

GROEIWIJZE: 55-115 cm hoog; stengeltop iets rood. Na 1 jaar 15 stengels.
BLADEREN: omgekeerd lancetvormig, lichtgroen tot middengroen, 16 x 3,5-(4,5) cm; bladrand gaafrandig, soms circa 4 ondiepe zaagtanden per bladhelft; oppervlak boven-en onderzijde dof met poriën; bovenzijde kaal, onderzijde nauwelijks behaard, nerven niet ingedrukt.
BLOEMHOOFDJES: Bloem 4,5-5 cm doorsnee, effen citroengeel (9A); hart heel snel geheel bruin tot purperbruin; bloemhoofdjes op zeer verschillende hoogtes in de plant; lintbloemen vrij smal en overlappen elkaar niet volledig, vrij opvallende lobben aan de top, hangen niet, niet

buisvormig opgerold. Bloeitijd juni-augustus (ca. 10 weken). Bloeit vroeg, lang en rijk.

Dit ras kreeg een AGM en bij ons drie sterren, met name vanwege de zeer lange periode dat de plant aantrekkelijk is en de compactheid.

*** *H.* 'Wonadonga'**
(K. Foerster (D), 1964)

GROEIWIJZE: 80-130 cm hoog en 40 breed; vrij stevig. Na 1 jaar 24 stengels.
BLADEREN: lancetvormig, donkergroen, 14 cm lang bij 2,5 cm breed; bladrand gaafrandig, fijn getand, ca 6 tandjes per bladhelft (tandjes staan bijna haaks op het blad); oppervlak dof, boven- en onderzijde nauwelijks behaard, zeer kort; nerven niet of nauwelijks ingedrukt.
BLOEMHOOFDJES: 6 tot 6,5 cm breed, jonge bloem bovenzijde geel met rood aan de basis, later overheerst rood in een variabel, streperig patroon, onderzijde effen rood met gele toppen; hart bruin, middellang nog een geel centrum; weinig hoogteverschil tussen de bloemen; lintbloemen vaak gootvormig gevouwen, niet hangend, vaak enkele kleine, niet volledig uitgegroeide extra lintbloemetjes rond het centrum. Bloeitijd augustus-september (ca. 7 weken).

'Wonadonga' lijkt op de iets beter beoordeelde 'Goldlackzwerg', maar heeft grotere bloemhoofdjes. Vandaar dat deze ook een ster kreeg.

*** *H.* 'Wyndley'**
(Th. B. Grove & Sons, Woking (GB), voor 1929)

GROEIWIJZE: (35)-50-110 hoog; stengel rolrond, wit behaard, bovenaan iets purper gekleurd; geen dor blad aan de voet. Na 1 jaar 19 stengels.
BLADEREN: lancetvormig, donkergroen, 9-(15) x 2,5-(4) cm; bladrand glad of met ca 4 zeer ondiepe zaagtanden; oppervlak boven en onder met poriën en nauwelijks behaard; nerven nauwelijks ingedrukt.
BLOEMHOOFDJES: 5,5 cm breed, boven oranjegeel (17A) met rode spikkeltjes en streepjes, onder geel met rode vlek in het centrum; hart snel geheel bruin tot paarsbruin; lintbloemen breed hartvormig, uitstaand, overlappend, de vlek (42A) op de onderzijde is niet egaal, topjes en voet lintbloem geel; bloemhoofdjes in hoogte verspreid over de plant. Bloeitijd juli-augustus (ca. 9 weken).

Een vroegbloeiende lage cultivar. 'Wyndley' lijkt erg op 'Goldfuchs' en 'Sahin's Early Flowerer'. In de Boskoopse proef groeiden de planten niet zo goed en scoorden laag, maar op kwekerijen heeft men dit probleem niet. Daarom toch een ster.

79. *H.* 'Wesergold'

***** *H.* 'Zimbelstern'**
(K. Foerster (D), 1956)
syn. 'Cymbal Star'; 'Symbol'

GROEIWIJZE: 85-155 cm hoog en 30 cm breed; stevig, maar waait wel scheef. Na 1 jaar 19 stengels.
BLADEREN: omgekeerd lancetvormig, middelgroen, 16 x 3-(3,5) cm; bladrand gezaagd, 6-8 ondiepe tandjes per bladhelft; oppervlak iets ruw, boven-en onderzijde nauwelijks behaard.
BLOEMHOOFDJES: 6 cm breed, boven effen goudgeel, onderzijde op de bovenste helft van het lint, exclusief de uiterste topjes een dunne rode waas over een gele ondergrond; hart bruin met vrij lang een groen centrum; circa 20 vrij brede lintbloemen per hoofdje; bloemhoofdjes op verschillende hoogtes in de plant; lintbloemen staan vlak uit en zijn niet opgerold, goed gesloten. Bloeitijd juli-augustus (ca. 4 weken).

Ontstaan uit kruising 'Goldrausch' x 'Juwel'. Er zijn ook foutieve klonen in de handel met klei-

81. *H.* 'Wyndley'

80. *H.* 'Wonadonga'

82. *H.* 'Zimbelstern'

nere bloemhoofdjes (4,5 cm), die mogelijk tot 'Goldrausch' behoren (zie ook aldaar). Bij gebrek aan gedetailleerde oude beschrijvingen zou het kunnen zijn dat we deze twee cultivars verwisseld hebben, maar ook in Duitsland beschouwt men het type met de grootste bloemhoofdjes als Zimbelstern. Dit ras blijft ondanks zijn lengte goed staan en heeft een intense kleur. Daarom drie sterren.

Niet beoordeelde cultivars.

H. amarum

—**'Sunny Boy'**: Een gezaaide cultivar, kleinbloemig, goudgeel, 35 cm hoog.

H. autumnale

Deze lijst bevat veel oude namen die oorspronkelijk als forma of variëteit in gebruik waren. Een aantal planten is waarschijnlijk van hybride oorsprong geweest, maar dat is wegens het verdwijnen van de planten niet meer na te gaan. De enige uit deze oude groep die nog volop gekweekt wordt is H. autumnale 'Pumilum Magnificum', zie de lijst met geteste cultivars. De meeste moderne cultivars staan bij de hybriden, zie aldaar.

—**'Coccineum-bruneum'** (Haage & Schmidt, voor 1939): syn.: 'Nanum Coccineum Bruneum', 'Nanum Coccineum'. Donker scharlaken tot kastanjebruin, augustus-september, 70-100 cm.

—**'Gaillardiaeflorum'** (Haage & Schmidt, voor 1939): 80-120 cm. Bloemen groot, donker kastanje met smalle gele top.

—**'Grandicephalum'**: Tot 150 cm hoog. Bloemen groot, geel.

—**'Grandicephalum Atropurpureum'** (voor 1927): Vrijwel geheel rode bloem.

—**Grandiflorum** (voor 1939): Niet een cultivar, maar een groepsnaam, waartoe onder meer 'Gartensonne', 'Riverton Beauty' en 'Superbum' behoren.

—**'Luteum'** (Haage & Schmidt, 1939): 50-70 cm, lichtgeel.

—'Magnificum': Synoniem van **'Pumilum Magnificum'**

—'Nanum Coccineum' en 'Nanum Coccineum Bruneum': zie **'Coccineum-bruneum'**.

—'Nanum Praecox': syn. 'Praecox nanum'. Bloeit geel en is klein, maar er worden ook beschrijvingen gegeven van bloemhoofdjes geel met bruin hart, en lengte tot 120 cm.

—'Pelegrina': Synoniem van **'Peregrinum'**.

—'Peregrinum' (1938): syn. ***H. autumnale* 'Pelegrina'**. 120-150 cm, zware stengels. Bloemen donker roodbruin met vage gele randjes; lintbloemen in de lengte wat opgerold. Bloeit september.

—**'Praecox'**: Geel met bruin en rood, vroegbloeiend. Wordt nog wel als gezaaide cultivar geleverd.

—'Praecox Nanum': zie **'Nanum Praecox'**.

—**'Pumilum'** (voor 1966): 30-75 cm hoog, bloeit geel in september, gemiddeld winterhard, rijkbloeiend.

—**'Pumilum Aurantiacum'** (F. Koppius, Kwekerij Rijnstroom, Alphen aan de Rijn, voor 1939): 60 cm, bloem doorsnee 5 cm, donker goudgele linten, juli-augustus, bloemhoofdjes komen goed boven blad uit.

—**'Pumilum Aurantiacum Superbum'** (G. Lubbe & Zn., Oegstgeest, voor 1939): 40-60 cm, gele bloem, geel hart, bloem groter dan 5 cm, stevige plant, lager dan 60 cm.

—**'Rubrum'**: 120-180 hoog, bloeit bronsrood in september, gemiddeld winterhard, bloemhoofdjes van 5 tot 7,5 cm doorsnee. Mogelijk identiek aan 'Rubrum Superbum'.

—**'Rubrum Superbum'**: syn: 'Rubrum Spurium', 'Superbum Rubrum'. Bloeit eind augustus-september, bruinrood, 160 cm.

—**'Striatum'** (voor 1927): Rood met geel hart, linten gestreept en gespikkeld. 'Riverton Beauty' zou een selectie uit dit type zijn.

—**'Superbum'**: Onder deze naam worden meerdere planten beschreven: een gele met een geel hart van 150 cm hoog, bloemhoofdjes van 6,5 cm met iets gegolfde randen van de lintbloemen. Daarnaast ook een plant die brons bloeit in september en 120 cm hoog wordt. Wat de echte is, is lastig na te gaan.

—'Superbum Rubrum': **'Rubrum Superbum'**.

H. bigelovii

—**'Aurantiacum'**: Heldergeel met een geel hart, vrij kort, bloeit juli-begin augustus.

H. flexuosum

—**'Atropurpureum'**: Sterker rood gevlekt dan de soort

—**'Grandicephalum'**: Grotere bloem dan de soort, iets rood getint

—**'Grandicephalum Striatum'** (voor 1910): 100 cm. Bloem rood met karmijnrode streepjes. H. grandicephalum is een oud synoniem voor H. autumnale. Waarschijnlijk is dit een hybride cultivar geweest, aangezien de zuivere soort geel bloeit.

—**'Striatum'** (Th. Ware, Feltham (GB), voor 1939): 100-150 hoog.; bloem 4,5 cm doorsnee, linten donkergeel met rode vlekken en strepen, hart bruin.

H. puberulum

—**'Autumn Lollipop'**: Bol bruin hart met hele korte gele lintbloemen die eronder naar beneden hangen.

Helenium hybriden:

Hoewel veel cultivars onder de soortnaam *H. autumnale* worden aangeboden, zijn de meeste moderne cultivars waarschijnlijk van hybride oorsprong. De echte H. autumnale heeft namelijk geen rood op de lintbloemen en geen bruin hart. Ook de moderne geelbloeiende cultivars zijn zolang er geen zekerheid is over hun afkomst onder de hybriden ingedeeld.

'All Gold': **'Altgold'**.

'Altgold' (Foerster 1949): syn.: 'All gold'. Lintbloemen geeloranje, hart eerst geel, later donkerbruin, 120 cm hoog. Waarschijnlijk niet identiek aan 'Altgoldriese'.

'Altgoldjuwel' (Foerster, 1949)

'Altgoldriese' (Foerster, 1949): Waarschijnlijk niet identiek aan 'Altgold'.

'Augustsonne' (Foerster, 1949): 80 tot 100 cm hoog. Bloemen heldergeel. Bloeit juli-augustus.

'Autumn Sunshine' (voor 1938): Geel met geel hart.

'Autumnal Beauty'

'Baronin Linden' (Haage & Schmidt, Erfurt, voor 1931): 100-150 cm hoog. Bloemen donkergeel met rode streepjes en stipjes, 6 cm doorsnee, hart bruin. Bloeit augustus-september. Komt bij hitte niet goed op kleur.

'Bernsteinhexe' (Foerster, jaar onbekend): Mogelijk verward met Helianthemum 'Bernsteinhexe'.

'Blopip' (Blooms of Bressingham, 1999): Zaailing uit een tuin in Derbyshire. 35-45 cm hoog. Bloemen geel, 5,5 cm, met een bol bruin hart; lintbloemen vrij kort en hangend. Bloeit juli-september. Bloem goed gevuld, alle bloemhoofdjes op dezelfde hoogte, blad niet getand. Wordt verkocht onder merknaam (?) PIPSQUEAK.

'Blumentisch': waarschijnlijk syn. van **'Blütentisch'.**

'Braungold' (G. Arends (D) 1936): mogelijk verward met Helianthemum 'Braungold'.

'Bressingham Gold' (Blooms of Bressingham, voor 1973): 100-120 cm hoog. Bloemen geel met een bruin hart; lintbloemen overlappen nauwelijks. Bloei vanaf half augustus. Veel bloemhoofdjes op 1 niveau aan de plant. Lijkt op 'Riverton Beauty'.

'Bright Buttons': Gezaaid ras uit de USA. Niet zeker of dit een hybride is.

'Brilliant' (USA voor 1983): 90 cm hoog. Bloemen talrijk, klein, geel met rood. Half augustus-eind september.,

'Bronze Queen'

'BS Septembergold': **'Septembergold'**.

'Buttercup': Waarschijnlijk geen goede cultivarnaam. Er bestaat wel een *Helianthemum* 'Buttercup'. Mogelijk een synoniem van 'Butterpat'.

'Chanctonbury'

'Chipperfield Orange' (voor 1946): syn. 'Copperfield'. 120-150 cm hoog, stijve stengels. Bloemen oranjerood met een bruin hart, gele ring om het hart, 5,5 cm doorsnee. Bloeit midden augustus-september.

'Conga' (B. Kabbes, circa 1996)

'Coppelia' (Blooms of Bressingham, voor 1970): 90 cm hoog. Bloemen rood met hele kleine gele topjes, bruin hart, 4,5 cm doorsnee. Bloeit augustus-september. Dit ras slaat vaak slecht aan na uitplanten.

'Copperfield': **'Chipperfield Orange'**.

'Copper Fountain', 'Copper Glow' en 'Copper Spray': **'Kupfersprudel'**

'Crimson Beauty' (G. Jackmán & Sons, Woking (GB), voor 1930): 50-90 hoog. Bloemen rood met bruin hart, soms een geel lengtestreepje, 7,5 cm doorsnee. Bloeit juli-begin augustus; lintbloemen afhangend bij oude bloem. Kleur iets doffer dan 'Moerheim Beauty', plant lager en compacter, maar de bloemhoofdjes komen minder goed boven het blad uit en de plant is minder sterk.

'Croftway Variety' (Croftway Nursery (GB)) Goudgeel met donker hart, 75 cm hoog, stevige stengels, juli-september.

'Cymbal Star': **'Zimbelstern'**.

d' Automne: Dit is geen cultivarnaam; Hélénie d'automne is de Franse naam voor Helenium autumnale.

'Dela' (Foerster 1968): 1 m hoog. Bloeit augustus-september, roodbruin.

'Dorothy Perfield' (voor 1930)

'Farbenspiel' (Foerster 1953)

'Feuerrad' (Foerster 1950)

'Feuerwein' (Foerster 1952): Zaailing uit 'Rubinkuppel'.

'Feuerzauber': Vrij grootbloemig, geel met rode vlammen op de lintbloemen. Waarschijnlijk recent.

'Goldaprikose' (Foerster 1953): zaailing uit 'Flammenrad'. Goudbruin met geel.

'Goldene Jugend' (Junge 1924): 70-90 cm hoog. Bloemen geel met een geel hart. Bloeit in juli.

'Goldhaube' (Foerster 1963)

'Goldkugel': Waarschijnlijk dezelfde plant als **'Goldkogel'** van Foerster uit 1968. Geel met een geel hart, tot 170 cm hoog. In de handel zijn ook types met een bruin hart. Mogelijk is de echte 'Goldkugel' verdwenen.
'Goldlach': Waarschijnlijk een synoniem van **'Goldlackzwerg'**.
'Goldleiter' (Foerster 1962)
'Goldpfeilerbündel' (Foerster 1964)
'Goldreif' (Hagemann, 1981): syn: 'Gold Rim'. 80-100 cm hoog. Bloemen 4,5 cm doorsnee, rood met iets onregelmatige gele topjes en een smalle gele ring om het hart; hart vrij snel geheel bruin; lintbloemen soms buisvormig opgerold. Bloei vanaf midden augustus. Mutant van 'Goldrausch'.
'Goldtafel' (Foerster 1966)
'Goldtopas'
GOLDEN SUPERIOR: merknaam van cultivar **'Mor'**.
'Gullicks Variety'
'H. Marshall': Rond 1930 in de handel als cultivar van *H. autumnale*. Licht oranje, 180 cm hoog.
'Havelsonne' (Foerster 1963)
'Helena' (Foerster 1957): 120-130 cm hoog. Bloem geel met geel hart. Bloeit begin augustus-september. Lijkt op 'Kugelsonne'; bloeit zeer rijk.
'Heliat' (Foerster 1957)
'Helios' (Foerster 1953)
'Herbstrot' (Foerster 1949): Zou bij hitte niet goed op kleur komen.
'Hochsommerwolke' (Foerster 1960)
'House of Orange' (kwekerij van Reeuwijk)
'Indianerbraut' (Foerster 1960): 100 cm hoog, juli-augustus, roodbruin.
'Julisamt' (Foerster 1968): 80-100 cm hoog. Bloemen 4,5-5 cm, diep donkerrood met snel een geheel bruin hart. Rijkbloeiend, juli-augustus.
'Julisonne' (H. Junge, Hameln, voor 1910) Een selectie van *H. flexuosum* var. *grandicephalum*, en tevens de ouderplant van 'Moerheim Beauty'. 80-100 cm hoog, vrij slappe stengels. Bloem goudgeel met rode vlammen, bruin hart. Bloeit juli-augustus.
'Kastanie' (Foerster 1949): Zou bij hitte niet goed op kleur komen.
'Kelway's Star' (voor 1930)
'Kindergeburtstag' (Foerster 1953)
'Kokarde' (Foerster, 1940): 135 cm hoog. Bloem met middellang een lichte vlek op bruin hart, linten geel met rode vlekken en strepen. Lijkt qua tekening op 'Feuersiegel', maar het rood blijft wat langer donker, en de vlekken zijn wat waziger. Bloeiwijze vrij vlak, randjes linten iets opgekruld.
'Krähenwinkel' (Hagemann)
'Kronjuwel' (Foerster 1953)
'Kugelsonne' (Foerster 1947): 150-180 cm hoog. Bloemen, compact, goed gevuld, 4,5-5 cm, heldergeel met geel hartje; bolvormige bloemtrossen. Lange bloei, augustus-september. Plant blijft goed staan. Ontstaan als zaailing van 'Kanaria' of 'Augustsonne'. In plaats van deze cultivar wordt vaak 'Kanaria' geleverd, maar die is lager (max. 150 cm).
'Lemon Queen' (voor 2000)
'Madame Canivet' (voor 1930): 90 hoog. Bloemen geel met al vroeg een geheel bruin hart. Bloeit juni-augustus. Niet zo goed groeiend wortelgestel.
'Mahagoni' (Foerster 1949): 120 hoog. Bloemen klein, fluwelig, donkerrood met een geel randje; centrum van het bruine hart blijft vrij lang licht. Bloeit juli-augustus. Wordt genoemd als synoniem van 'Goldlackzwerg', maar Foerster heeft een ras 'Goldlackzwerg' uitgegeven én een ras 'Mahagoni'. 'Goldlackzwerg' is meer oranje van kleur. Het kan wel zijn dat de echte 'Mahagoni' inmiddels niet meer te krijgen is, en dat vaak 'Goldlackzwerg' wordt geleverd.
'Mardi Gras' (Blooms of Bressingham, 2002): 75-100 cm hoog en 65 cm breed. Bloem 4-5 cm doorsnee, rood met gele vlekjes op de punten, later geel met rode en oranje strepen en vlekken; hart bruin.
'Margot' (K.H. Marx, 1976): 80-120 cm hoog. Bloem 5-8 cm doorsnee, donkerrood met een gele ring om het hart en kleine, scherp afgetekende gele toppen (2 mm). Bloeit in augustus. In de handel wordt in plaats van de echte 'Margot' vaak 'Biedermeier' geleverd, maar die heeft bredere gele toppen (5 mm).
'Mew' (**ORANGE SUPERIOR**) (NK Flora bv): Bloem 4-5 cm doorsnee, donkergeel (9A) met rode zweem; hartje bruin met licht centrum. Snijbloemras
'Mexican Hat' (Four Seasons perennials, recent) Geel met een smalle rode ring rond het bruine hart.
'Mor' (**GOLDEN SUPERIOR**) (NK Flora BV): Bloem 4-5 cm doorsnee, geel met geel hartje. Voor de snij..
'Moth' (T. Wood): 120 cm. Bloemen diep koperbruin met bruin hart.
'Mrs Bradshaw' (voor 1924)
'Mustard Seed' (T. Wood): 120 cm. Bloemen okergeel met donkere onderzijde, bruin hart.
'Neapelgelb' (Foerster 1953)
ORANGE SUPERIOR: merknaam van **'Mew'**.

Snijbloem.
'Panorama': Zaaimengsel van Benary.
PIPSQUEAK: (Waarschijnlijk) de merknaam van **'Blopip'**.
'Posaune' (Foerster 1962)
'Preussenkönig' (Foersterx, voor 1956)
'Puck' (T. Wood): 120 cm hoog. Bloemen goudgeel met dieprood rond het bruine hart.
'Red and Gold' hybrids (zie ook bij 'Rotgold') Gezaaide cultivar uit de USA, 120 hoog, een mengsel van roodbloeiende en geelbloeiende planten.
'Red Glow': Circa 80 cm, rood verkleurend naar oranje.
'Red Indian': Roodachtig brons, 60 cm
'Rote Töne': Zaadmengsel van Jelitto.
'Rotgold' (Foerster 1963): Dit was een vegetatief vermeerderd ras, en niet gelijk aan de 'Red and Gold' hybrids.
'Rothaut' (voor 1957): Donkerbruin, augustus, 100 cm.
'Rotkäppchen' (K. Foerster, 1956): 70-80 cm hoog, vrij stevig. Fluwelig roodbruine kleine bloemhoofdjes. Bloeit in augustus. Ontstaan uit kruising 'Rubinkuppel' x 'Preussenkönig'.
'Sammetkleinod' (Foerster 1962)
'Sammetkuppel' (Foerster 1962)
'Sammetzwerg' (Foerster 1962)
'Schwefellicht' (Foerster 1949)
'Septemberfanal' (Foerster)
'Septembergold' Foerster 1975): 80-110 cm hoog. Bloemen diep goudgeel met groenig hart. Bloeit eind augustus-eind september.
'Septemberjuwel' (Foerster 1956)
'Septemberrotgold' (Foerster 1964)
'Septembersonne' (Foerster 1951)
'Septemberschatz' (Foerster 1957)
'Setting Sun': Bloemen zeer donkerrood bij de start van de bloei, even hoog als 'Moerheim Beauty'.
'Soleil des Jardins' zie **'Gartensonne'**.
'Sonnenberg' (Foerster 1947): 150 cm hoog. Bloemen goudgeel met bruin hart, augustus-september,.
'Sonnenkogel' (Foerster 1964)
'Sonnentisch' (Foerster 1964)
'Sonnenwunder' (Foerster 1952): 130-150 cm hoog. Bloem geel met een geel hart, 5-5,8 cm doorsnee; lintbloemen vlak.. Bloeitijd vanaf half augustus. Zaailing, uit een grote groep geselecteerd op goede groei, regenbestendigheid, gesloten lintbloemen en grote bloemhoofdjes.
'Spätgoldriese' (Foerster 1949)
'Spätorange' (Foerster 1969)
'Spätrot' (Foerster 1949): Bronsrode bloemen, 120 cm.
'Sunny Boy': ***H. amarum*** **'Sunny Boy'**.
'Sunshine': Er lijkt zowel een zaairas onder de naam 'Sunshine hybrids' in de handel te zijn als een kloon die 'Sunshine' heet. De kloon is ongeveer 95 cm hoog, heeft gele bloemen met een bruin hart en rode vlekjes en stippels op de lintbloemen. Blad 11 bij 2,5 cm, mat. Het is niet bekend of kloon en zaairas iets met elkaar te maken hebben.
'Sunset Shades': Een zaairas.
'Symbol': Onder deze naam worden allerlei kleuren Heleniums beschreven. Waarschijnlijk is het een verbastering van 'Zimbelstern'. NB: Zimbel = cymbaal, niet symbool!
'Tango' (Kabbes, circa 1996)
'Tawny Dwarf'
'Tresahor Ruby': Robijnrood, midzomer tot vroege herfst, stevige stengels.
'Turmdolde' (Foerster 1962)
'Two Faced Fan' (I. Arnold, Wijchen, recent): Donkergeel, klein bruin hart, onderzijde geel met rood.**'Vicky'** (zur Linden, voor 1999) Bloemen met gele toppen, de rest rood met een bruin hart. Lijkt op 'Biedermeier', maar de afscheiding tussen de kleuren is minder scherp.
'Vivace' (Coen Jansen, 2000): 110 hoog, vrij veel dunne stengels breed. Bloemen rood met gele waas, 6 cm doorsnee; jonge bloem geel met rode randjes; hart snel geheel egaal bruin, fluwelig en bol; lintbloemen iets ingerold. Lijkt op 'Baudirector Linne', maar die heeft gele puntjes aan de lintbloemen en 'Vivace' niet.
'Wettingen' (voor 1959): 150 cm hoog. Lintbloemen donker oranjerood met geel; hart eerst geel, later donkerbruin. Bloeit augustus-september.
'Wm. Marshall' (voor 1934)
'Zimbelpracht': Synoniem van **'Dunkle Pracht'**.
'Zwergjuwel' (Foerster, 1962)
'Zwergkönigin' (Foerster)
'Zwergsamtkleinod' (Foerster, 1962)

Overzicht gekeurde planten
(Survey of accessed cultivars / Übersicht bewertete Kultivare)

Vroeg bloeiende planten (hoofdbloei in juli)
(early flowering / frühblühend)

Cultivar	waarde	bloemkleur	hart	hoogte (cm)	opmerkingen
'Wesergold'	***	geel	bruin	55-115	Zeer lange bloei
'Moerheim Beauty'	**	rood	bruin	(60)-80-135	Bloeit vroeg en lang
aut. 'Pumilum Magnificum'	**	geel	geel	65-70	Lange bloei
'Waltraut'	**	geel met rood	bruin	60-120	Grote bloemen
bigelovii 'The Bishop'	*	geel	bruin	40-90	Bloeit lang, valt open
'Kupferzwerg'	*	rood	bruin	70-120-(140)	Intens van kleur
'Wyndley'	*	oranjegeel	bruin	50-110	
'Meranti'	o	rood	bruin	75-125	
Hymenoxis hoopesii	-	geel	geel	60-100	Groot leerachtig blad
'Goldfuchs'	-	goudgeel	bruin	70-80	
'Sahin's Early Flowerer'	-	oranje	bruin	80-100	

Middelvroeg bloeiende cultivars (hoofdbloei in augustus)
(midlate flowering / mediumspätblühend)

Cultivar	waarde	bloemkleur	hart	hoogte (cm)	opmerkingen
'Biedermeier'	***	rood met gele rand	bruin bruin	100-165 70-120	Sprekende tekening, vrij stevig
'Goldlackzwerg'	***	rood met	geel		Vrij stevig
'Kanaria'	***	geel	geel	95-120-(150)	Vrij stevig; vlak bloemscherm
'Rubinzwerg'	***	donkerrood	bruin	70-110	
'Zimbelstern'	***	goudgeel	bruin	80-155	Vrij stevig
'Dunkle Pracht'	**	oranjerood	bruin	85-130	Redelijk langlevend
'Flammendes Käthchen'	**	rood, gele topjes	bruin	75-125	
'Karneol'	**	rood, gele ondertoon	bruin	95-135	Lintbloemen sluiten goed aan
'Lambada'	**	rood	bruin	90-125	Langer levend dan 'Rubinkuppel'?
'Adios'	*	rood met geel	bruin	80-155	
'Fiesta'	*	rood met geel	bruin	80-160	
'Gartensonne	*	geel met hart	bruin	105-180	Mooie bloem, niet erg stevig
'Indianersommer'	*	oranjerood, gele vlekjes	bruin	80-145	Lintbloemen sluiten matig
'Königstiger'	*	rood, gele ring om hart	bruin	105-120-(140)	Slap; unieke bloemtekening
'Wonadonga'	*	rood, gele ondertoon	bruin	80-130	Grote bloem
'Feuersiegel'	o	geel, rode vlekken	bruin	105-150	Rood verbleekt snel
'Oudgoud'	o	donkergeel	bruin	100-200	
'Samtjuwel'	o	donkerrood, gele randjes	bruin	90-130	Gele rand vaag
'Baudirektor Linne'	-	rood met geel	bruin	100-140	Vrij stevig
'Blütentisch'	-	goudgeel	bruin	80-120	Vlakke bloeiwijze

'Bruno'	-	donkerrood	bruin	70-120	Soortechtheid vaak twijfelachtig
'Butterpat'	-	geel	geel	70-150	Soortechtheid vaak twijfelachtig
'Die Blonde'	-	geel	geel	130	Bloeiwijze niet vlak
'Flammenrad'	-	rood met gele vlekken	bruin	80-150	Soortechtheid twijfelachtig
'Gay-go-round'	-	geel met rood	bruin	110-160	
'Goldammer'	-	geel	bruin	90	
'Goldrausch'	-	geel, rode stipjes	bruin	110-140	Als 'Zimbelstern', iets lager
'Kleiner Fuchs'	-	rood, gele streepjes	bruin	60-125	
'Loysder Wieck'	-	dof rood	bruin	120	Lintbloemen opgerold
'Potter's Wheel'	-	rood, klein geel randje	bruin	90-135	Stevig
'Rauchtopaz'	-	geel, onder rood	bruin	120-160	Lintbloemrandjes krullen op; stevig
'Ring of Fire'	-	rood met geel	bruin	120-175	
'Riverton Beauty'	-	geel	bruin	100-175	
'Riverton Gem'	-	rood met geel	bruin	110-160	
'Rubinkuppel'	-	donkerrood	bruin	110-150	
'Summer Circle'	-	geel	bruin	110-200	
'Waldhorn'	-	rood	bruin	45-120	Kortlevend

Laat bloeiende cultivars (hoofdbloei in september)
(late flowering / spätblühend)

Cultivar	waarde	bloemkleur	hart	hoogte (cm)	opmerking
'Flammenspiel'	*	oranjerood	bruin	120-195	
'Kupfersprudel'	-	rood, oranje streepjes	bruin	115-160	Soortechtheid twijfelachtig
'Septemberfuchs'	-	oranjerood	bruin	110-150	

Vertaling termen (translation terms / übersetzung Terminus):
bloemkleur = colour of flowers / Blütefarbe
bruin = brown / braun
geel = yellow / gelb
hoogte = hight / Höhe
opmerkingen = remarks / Bemerkungen
oranje = orange
rood = red / rot
waarde = valuation / Bewertung

Literatuur

ARMITAGE, A.M. (1989): Herbaceous perennial plants - Varsity Press inc.

BAILEY, L.H., BAILEY, E.Z., (1976): Hortus third - MacMillan publishing co. Inc.

BAILEY, L.H. (1927): The standard cyclopedia of horticulture - MacMillan

BAILEY, L.H. (1977): Manual of cultivated plants - MacMillan

BERGMANS, J. (1939): Vaste planten en rotsheesters - J.H. Faassen-Hekkens Boomkwekerijen, Tegelen

BERTRUMS, S. (2002): *Helenium*-cultivars houden aaltjes onder toom - De Boomkwekerij 15 (2002): 4, p18-19BLOOM, A. (1957): Hardy Perennials - Faber and Faber LTD

BLOOM, A. (1960): Perennials for trouble-free gardening - Faber and Faber LTD

ERHARDT, A., ERHARDT, W. (1995): PPP Index - Ulmer

GANSLMEIER, H. EN HENSELER, K. (1985): Schnittstauden - Ulmer

GOMMERS, F.G. (1973): Nematicidal principles in Compositae - Mededelingen Landbouwhogeschool Wageningen 73-17

GÖTZ, HÄUSERMANN, SIEBER, (1999): Die Stauden-CD, CD-Rom - Bund Deutscher Staudengärtner, Eugen Ulmer Verlag, Stuttgart.

HANSEN, R., STAHL, F. (1981): Die Stauden und ihre Lebensbereiche in Gärten und Grünanlagen, Stuttgart - Ulmer

HARP, H.F., CUMMING, W.A. (1966): A check list of herbaceous perennials tested at the Morden experimental farm - Contribution no. 64 of the experimental farm, Research Branch, Canada department of Agriculture, Morden, Manitoba.

HART, S. (1997, 2000): Plantenvinder van de lage landen 1997/98 en 2000/2001

HOFFMAN, M.H.A. ET AL. (2000): Naamlijst van vaste planten, Boomteeltpraktijkonderzoek

HUXLEY, A. (ED): ET AL (1992): The new Royal Horticultural Society Dictionary of Gardening - the MacMillan press limited, London

JELITTO, L., SCHACHT, W., FESSLER, A. (1985): Die Freiland Schmuckstauden - Ulmer

KRÄUTER, MARIE-LUISE, Gesamtliste der Staudenzüchtungen Karl Foersters.

KRÜSSMAN, G., SIEBLER, W., TANGERMANN, W. (1970): Winterharte Gartenstauden - Verlag Paul Parey

LECHNER, G. (ED): (1978): Zierstaudensichtung - Versuchsergebnisse Bundeslehr-und Versuchsanstalt für Gartenbau Wien Schönbrunn 1978 Heft 14.

LINDEN P. ZUR, ZUR LINDEN, B. (1994): Ein aktuelles *Helenium*-sortiment, Gartenpraxis 8, 1994

MARCINKOWSKI, J., RADUCKA-MYNETT, M. (1977): Investigations of the suitability of some ornamental plants for garden growth - Prace instytutu sadownictwa i kwiaciarstwa, seria B, tom 2

MARCINKOWSKI, J. (1978): Studies on the evaluation of the ornamental garden perennials - Prace instytutu sadownictwa i kwiaciarstwa, seria B, tom 3.

NAU, J. (1995): Ball perennial manual: propagation and production - Ball publishing 1995

PHILLIPS, R., RIX, M. (1992): Vaste planten - Het Spectrum

RUYS, M., RUYS, J.D., RUYS, TH. (1950): Het vasteplantenboek - Moussoult's Uitgeverij Amsterdam

SIEBER, J. (1983): Die Staudensichtungsergebnisse 1983 - Jahresbericht 1982, Fachhochschule Weihenstephan und Versuchsanstalt für Gartenbau Weihenstephan.

SILVA TAROUCA, E. (1913): Unsere Freiland-Stauden - G. Freytag

THOMAS, G.S. (1984): Perennial garden plants - J.M. Dent & Sons LTD

VOGT, A. (1957): Die ausdauernde Pflanzen im Garten - Eugen Rentsch Verlag

Catalogi van verschillende bedrijven in binnen- en buitenland, 1940-2001

Het *Helenium*-register uit Duitsland van de Internationale Registratieautoriteit voor vaste planten.

www.helenium.net (de website van de Engelse nationale collectie *Helenium*)

Verschillende taxonomische en botanische databases op Internet.

Ir. M.E.C.M. (Margareth) Hop
onderzoeker selectie en gebruikswaarde bij Praktijkonderzoek Plant & Omgeving (PPO), Bomen Boskoop.

Summary

The popularity of Helenium (Sneezeweed) is on the increase, partly caused by the introduction in the last few years of several interesting cultivars. Heleniums are suitable for gardens and amenity plantings. They are robust, healthy, winter hardy in Dutch conditions and attractive to bees and butterflies. They are also grown as cut flowers, predominantly the cultivar 'Kanaria'. Flowering starts between June and September. Cultivars are available with yellow, dark red or yellow and red flowers, ranging in height from 60 to 200 cm. A very useful property of Heleniums is their suppressing effect on several soil nematodes.

Helenium species naturally occur in North and South America. In cultivation the species name Helenium autumnale is commonly used, but most garden plants are probably hybrids. In this article 50 cultivars are described, based on live plant material. 28 Of these have also been evaluated for garden merit by the RBHS (Royal Boskoop Horticultural Society). Based on literature data 136 additional cultivars are mentioned, most of the them with a short description.

Zusammenfassung

Die Popularität von Helenium (Sonnenbraut) nimmt wieder zu, vor allem, weil in den letzten Jahren mehrere interessante neue Kultivare vorgestellt wurden. Heleniums eignen sich sowohl für Gärten als auch Öffentliches Grün. Sie sind robust, gesund, gut winterhart und wirken anziehend auf Bienen und Schmetterlinge. Auch werden sie als Schnittblumen gezogen, vor allem die Sorte 'Kanaria'. Die Blüte beginnt zwischen Juni und September. Es gibt gelbe, dunkelrote und gelb-rot blühende Sorten, mit Wuchshöhen zwischen 60 und 200 cm. Eine sehr nützliche Eigenschaft von Helenium ist ihre unterdrückende Wirkung auf einige Arten von Bodenäälchen.

Heleniumsorten kommen wild vor in Nord- und Südamerika. Obwohl in der Praxis für die Gartenpflanzen häufig der Sortenname Helenium autumnale verwendet wird, sind die meisten Gartenrassen doch wahrscheinlich Hybriden. In diesem Artikel werden anhand von lebendem Material 50 Kultivare beschrieben. Hiervon wurden auch 28 durch die KVBC bewertet.. Basierend auf der Literatur werden weitere 136 Kultivare genannt und , soweit möglich, kurz beschrieben.